

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
СУМСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА

ГРОМАДЯНСЬКА ТА ІСТОРИЧНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ АДАПТАЦІЙНИЙ ЦИКЛ НАВЧАННЯ

СУМИ - 2022

Комунальний заклад Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної
освіти

ГРОМАДЯНСЬКА ТА ІСТОРИЧНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ :

**5-6 класи (адаптаційний цикл)
НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ**

Методичний посібник для вчителів
закладів загальної середньої освіти

Суми – 2022

*Рекомендовано до друку та практичного використання
вченою радою комунального закладу
Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 11 від 02.12.2022)*

Рецензенти:

- С.В. Драновська** – в.о. завідувача кафедри соціально-гуманітарної освіти комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент;
- Є.А. Кракова** – учитель історії Гребениківської філії ліцею Боромлянської сільської ради.

Редактор:

- І.В. Удовиченко** – проректор з науково-педагогічної та методичної роботи Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, доктор педагогічних наук, професор.

Укладач:

- О.В. Третьякова** – методист громадянської та історичної освітньої галузі навчально-методичного відділу координації освітньої діяльності та професійного розвитку Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Громадянська та історична освітня галузь : 5-6 класи (адаптаційний цикл) Нової української школи: методичний посібник для вчителів закладів загальної середньої освіти / уклад. О. В. Третьякова; за ред. І. В. Удовиченко. Суми : НВВ КЗ СОППО, 2022. 59 с.

У методичному посібнику значну увагу приділено організації освітнього процесу та навчально-методичного забезпечення громадянської та історичної освітньої галузі, наведено приклади завдань для реалізації діяльнісного підходу до навчання учнів 5-6 класів закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа».

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ I. Нормативно-правове забезпечення організації освітнього процесу громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа»	5
РОЗДІЛ II. Ядра знань громадянської та історичної освітньої галузі	12
РОЗДІЛ III. Організації освітнього процесу в 5-6 класах закладів загальної середньої освіти	19
3.1. Організація освітнього процесу на уроках громадянської та історичної освітньої галузі.....	19
3.2. Навчально-методичне забезпечення громадянської та історичної освітньої галузі.....	22
3.3. Мотивація як засіб формування успішності учнів на уроках історії.....	28
3.4. Реалізація діяльнісного підходу на уроках історії в 5-6 класах	34
РОЗДІЛ IV. Оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів з історії	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	51
ДОДАТКИ	54
Додаток А Компетентнісний потенціал громадянської та історичної освітньої галузі	54
Додаток Б Інструменти формувального оцінювання навчальних досягнень учнів.....	57

ПЕРЕДМОВА

На сучасному етапі розвитку Української держави нагальною залишається проблема формування нації, становлення громадянського суспільства та його консолідація. Серед факторів, що впливають на цей процес, є шкільна історична освіта. Вона має вагомий потенціал для забезпечення соціальної злагоди та єдності, у тому числі довкола історичного минулого. На історичній освіті ґрунтуються національна ідентичність і пам'ять як сукупність знань, досвіду та ціннісних оцінок подій минулого, що справили вирішальний вплив на становлення, самоусвідомлення, державотворчі та цивілізаційні досягнення Українського народу.

Підготувати здобувачів освіти до усвідомленого вивчення історії та громадянської освіти, сформувані базові поняття та навички дослідницької діяльності, відповідно до вікових особливостей, спонукати до практичного використання знань, творчого втілення набутих компетентностей для всебічного розвитку в умовах глобалізованого суспільства, стимулювання саморозвитку та пізнавальної активності – головне завдання нової української школи.

Сьогодні, особливо нагальним і важливим є створення умов для ефективної реалізації громадянського потенціалу молодого покоління у процесі становлення демократичного суспільства в Україні. Оскільки, опанування здобувачами освіти високим рівнем громадянської та історичної компетентності є необхідним чинником у розвитку громадянського суспільства та правової держави в Україні.

Сучасний світ, потребує громадян, які вміють брати на себе відповідальність, критично мислити, працювати в команді, використовувати цифрові технології для пошуку потрібної історичної та соціальної інформації, виявляти інтерес до вивчення світу. Інтеграція в європейський простір потребує осмислення та сприйняття євроатлантичних цінностей, і, перш за все, цінностей демократії.

Одним із інструментів формування особистості та її самоусвідомлення як патріота і громадянина є історія України. Вимоги до знань, умінь і навичок здобувачів освіти, які почнуть опановувати курси з історії у 5 класі, базуються на знаннях і вміннях, які були здобуті ними в початковій школі в громадянській та історичній освітній галузі, а також життєвому досвіді.

Тому, завдання вчителя нової української школи – допомогти здобувачу освіти досягти таких результатів навчання, які б сприяли: формуванню навичок критичного мислення; орієнтуванню в історичному часі, просторі, встановленню причинно-наслідкових зв'язків між подіями, явищами та процесами; розумінню множинності трактувань минулого і сучасного та зіставлення їхніх інтерпретацій, осмисленню необхідності утвердження верховенства права й дотримання правових норм для забезпечення сталого розвитку світу.

РОЗДІЛ І. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА»

У статті 3 Закону України «Про повну загальну середню освіту» закріплено, що система загальної середньої освіти складається зі змісту повної загальної середньої освіти на кожному її рівні, мережі закладів освіти, учасників освітнього процесу, кадрового, фінансового, науково-методичного, ресурсного та нормативно-правового забезпечення освітньої та управлінської діяльності у сфері загальної середньої освіти.

Система загальної середньої освіти функціонує з метою забезпечення: всебічного розвитку, навчання, виховання, виявлення обдарувань, соціалізації особистості, яка здатна до життя в суспільстві, має прагнення до самовдосконалення і здобуття освіти упродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, громадянської активності, дбайливого ставлення до родини, своєї країни, довкілля, спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству; формування в учнів компетентностей, визначених Законом України «Про освіту» та Державним стандартом базової середньої освіти [4].

Нормативно-правовим підґрунтям в організації освітнього процесу є документи, які доцільно опрацювати вчителям громадянської та історичної освітньої галузі, зокрема:

Закони України

1. Закон України від 16.01.2020 № 463-IX «Про повну загальну середню освіту» – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.

2. Закон України від 19.06.2022 № 2315-IX «Про внесення зміни до розділу Х «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо врегулювання окремих питань освітньої діяльності в умовах воєнного стану – URL: <https://cutt.ly/gLBUsviv>.

Постанови Кабінету Міністрів України

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти» – URL: <https://cutt.ly/eLBUbyb>.

2. Постанова Кабінету Міністрів від 24.06.2022 № 711 «Про початок навчального року під час дії правового режиму воєнного стану в Україні» – URL: <https://cutt.ly/fLBUO3W>.

Накази Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України, Рішення колегії Міністерства освіти і науки України

1. Наказ Мінекономіки від 23.12.2020 № 2736-20 «Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» – URL: <https://cutt.ly/TLBUCOA>.

2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 № 235 «Про затвердження Типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти» – URL: <https://cutt.ly/MLBU616>.

3. Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти» – URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/86195/.

4. Наказ Міністерства освіти і науки України від 26.04.2022 № 383 «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельним навчальним програмам для спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з особливими потребами» – URL: <https://cutt.ly/4ZF98UZ>.

5. Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.06.2022 № 545 «Про затвердження переліку підручників для 5 класу закладів загальної середньої освіти, що можуть видаватися за кошти державного бюджету» – URL: <https://cutt.ly/fZF3wRp>.

Листи Міністерства освіти і науки України

1. Лист Міністерства освіти і науки України від 04.04.2022 № 1/3872-22 «Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій» – URL: <https://imzo.gov.ua/dokumenty/listi-mon-ukrayini/>.

2. Лист Міністерства освіти і науки України від 13.05.2022 № 1/5119-22 «Про здійснення превентивних заходів серед дітей та молоді в умовах воєнного стану в Україні» – URL: <https://cutt.ly/tLBANqO>.

3. Лист Міністерства освіти і науки України від 10.06.2022 № 1/6267-22 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України» – URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86625/.

4. Лист Міністерства освіти і науки України від 02.08.2022 № 1/8794-22 «Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році» – URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/87019/

5. Лист Міністерства освіти і науки України від 10.08.2022 № 1/9105-22 «Щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2022/2023 навчальному році» – URL: <https://cutt.ly/xCBu3Zu>

6. Лист Міністерства освіти і науки України від 19.08.2022 № 1/9530-22 «Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022-2023 навчальному році» – URL: <https://cutt.ly/9XUVA67>.

7. Лист Міністерства освіти і науки України від 06.09.2022 № 1/10258-22 «Про організацію освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022/2023 навчальному році» – URL: <https://cutt.ly/3CBuGzG>

8. Листа Міністерства освіти і науки України від 30.06.2022 № 1/7322-22 «Про організацію 2022/2023 навчального року» – URL: <https://cutt.ly/xVwaBnt>

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти», затверджено Державний стандарт базової

середньої освіти, який визначає вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів на рівні базової середньої освіти, загальний обсяг їх навчального навантаження, розподілений за освітніми галузями, структуру та зміст базової середньої освіти [3].

Державний стандарт є основою для розроблення типових освітніх програм, а також інших освітніх програм згідно з вимогами, передбаченими статтею 11 Закону України «Про повну загальну середню освіту» [4].

Акцентуємо увагу, що *Державний стандарт базової середньої освіти* містить опис компетентнісного потенціалу та вимоги до обов'язкового навчання учнів у 9-ти галузях освіти. Документом встановлено орієнтири, за якими учні формуватимуть власні компетентності – здобуватимуть знання, розвиватимуть уміння та висловлювати ставлення [3].

Компетентнісний потенціал громадянської та історичної освітньої галузі Державного стандарту базової середньої освіти представлено у додатку (додаток А).

Основними базовими знаннями учнів із громадянської та історичної галузі, відповідно до документу, є:

– людина і природа: творення соціоприродного середовища; формування і розселення людини; освоєння та перетворення людиною природи в минулому і теперішньому; освоєння нових просторів; сталий розвиток.

– людина і світ матеріальних речей: виробництво та споживання в різні історичні епохи; матеріали і технології; знаряддя праці і предмети побуту; науково-технічні винаходи; умови життя і праці в місті та селі; урбанізація; матеріальна культура аграрного, індустріального та постіндустріального суспільств.

– людина і суспільство: соціум і спільноти: родини, стани, класи, нації, культурні, релігійні, етнічні та інші групи; взаємодія людей, інтереси і цінності, ідентичність і гідність людини; патріотизм; культура і цивілізація; інформація і медіа; толерантність та інклюзія; конфлікти та їх розв'язання.

– людина і влада: політична організація суспільства; метрополії та колонії; імперії та національні держави; політичні режими; демократія, її переваги та ризики; самоврядування; права людини і протидія дискримінації; громадянство; протестні рухи, революції і реформи; міжнародні відносини.

– людина і світ уявлень та ідей: світогляд і цінності, ідентичність та основи її формування, наука і мистецтво; історія ідей, ідеології та їх вплив на людину і суспільство; релігія, міфи, символи; образи минулого, теперішнього і майбутнього в суспільній думці [3].

Навчання історії й основ громадянської освіти у 5-6 класах має бути спрямоване на формування вимог, визначених Державним стандартом базової середньої освіти, а саме: здатності учнів орієнтуватися в історичному часі, встановлювати причино-наслідкові зв'язки між подіями, явищами і процесами; виявляти взаємозалежність розвитку суспільства; працювати з різними джерелами інформації; реалізовувати власні права і свободи, поважати права і гідність інших осіб, виявляти толерантність; дотримуватися

демократичних принципів; усвідомлювати необхідність утвердження верховенства права та дотримуватися правових норм для забезпечення сталого розвитку суспільства [3], з якими можна ознайомитися за покликанням: URL: <https://cutt.ly/vDsA5Xe>.

У Державному стандарті базової середньої освіти, окреслено ключові компетентності, якими мають оволодіти учні після закінчення кожного з двох циклів – адаптаційного (5-6 класи), базового предметного навчання (7-9 класи): вільне володіння державною мовою, здатність спілкуватися рідною мовою та іноземними мовами, математична компетентність, навчання впродовж життя, інноваційність, екологічна компетентність, інформаційно-комунікаційна компетентність, компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, громадянська та соціальна компетентності, культурна компетентність, підприємливість і фінансова грамотність.

Метою громадянської та історичної освітньої галузі є розвиток особистості учня через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими та локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції [3].

Акцентуємо увагу, що громадянознавчий та історичний компоненти, громадянської та історичної освітньої галузі, реалізуються на уроках за допомогою: пізнання й утвердження цінностей поваги до гідності людини, її прав і свобод; формування в учнів ідентичності та почуття власної гідності в результаті осмислення соціального та морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії та культури України в контексті історичного процесу.

Наголошуємо, що основою формування ключових компетентностей є особистісні якості; особистий, соціальний, культурний і навчальний досвід учнів; їхні потреби та інтереси, які мотивують до навчання; знання, уміння та ставлення, що формуються в освітньому, соціокультурному та інформаційному середовищі, у різних життєвих ситуаціях [3].

Перелік ключових компетентностей та наскрізних умінь, закладений у Державний стандарт базової середньої освіти, базується на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» [36].

Акцентуємо увагу, що Законом України «Про освіту» і Державним стандартом базової середньої освіти, окрім, ключових компетентностей окреслено наскрізні вміння, які є індикаторами впровадження компетентнісного підходу. Наскрізними в усіх ключових компетентностях є такі вміння, які забезпечують рівновагу між знаннями, уміннями, ставленнями учнів під час навчання (табл. 1). З метою формування в учнів наскрізних умінь, доцільно на уроках проводити дослідницьку діяльність, дискусії, обмін досвідом; розвивати «тверді» (читання зрозумінням, критичне та системне мислення ін.) і «м'які» (соціальне життя дитини, відповідальність, лідерство тощо) навички, які сприятимуть становленню успішної та розвиненої особистості.

Таблиця 1 – Наскрізні вміння здобувачів освіти

Наскрізні вміння	Зміст наскрізних умінь
1	2
Ініціативність	Активний пошук і пропонування рішень для розвитку й перевірки ідей та вирішення проблем (створення цінностей);
Висловлення власної думки усно й письмово	Передавати словесно власні думки, почуття, переконання, зважаючи на мету та учасників комунікації та обираючи для цього відповідні мовленнєві стратегії;
Читання з розумінням	Сприймати, розуміти інформацію, записану (передану) різним способом або відтворену технічними пристроями виявляти припущення та інформацію, надану в тексті в неявному вигляді доводити надійність аргументів, підкріплюючи власні умовиводи фактами з тексту та неявними доказами висловлювати ідеї, пов'язані з новим розумінням тексту після його аналізу та добору контраргументі;
Критичне та системне мислення	Визначати характерні ознаки явищ, подій, ідей аналізувати й оцінювати доказовість і вагу аргументів у судженнях, враховувати протилежні думки і контраргументи відрізняти факти від їхньої інтерпретації, розрізняти спроби маніпулювання даними, використовуючи різноманітні ресурси й способи для оцінювання надійності кількісних і якісних доказів та достовірності інформаційних джерел;
Творчість (творче мислення)	Продукування нових ідей, використання ідей інших та їх доопрацювання застосування знань з різних предметів і галузей для створення нових об'єктів, ідей вміння випробовувати нові ідеї з обґрунтованим ризиком під час висловлення та впровадження нового;
Логічне обґрунтування позиції	Висловлювати послідовні, несуперечливі, обґрунтовані міркування у вигляді умовиводів/суджень, що є виявом власного ставлення до подій, явищ і процесів;
Конструктивне керування емоціями	Розпізнавати власні емоції та емоційний стан інших розуміти, як емоції можуть допомагати і заважати в діяльності, та вживати заходів, які відповідають емоційному стану, на основі усвідомлення того, що особа може керувати емоціями;
Оцінювання ризиків	Розрізняти прийнятні і неприйнятні ризики, зважаючи на велику кількість чинників;

Продовження таблиці 1

1	2
Ухвалення рішень	Оцінювати способи розв'язання проблем, враховуючи їхні етичні, правові, екологічні та суспільні наслідки;
Розв'язування проблем	Формулювати проблеми і представляти їх різними способами обирати й отримувати дані для вирішення проблем з надійних джерел, застосовуючи різні прийоми/стратегії розв'язання/вирішення проблем;
Співпраця з іншими	Обґрунтовувати користь взаємодії під час спільної діяльності планувати свою і групову роботу, підтримувати учасників групи допомагати та спонукати/заохочувати інших до досягнення спільної мети

Пріоритетного значення у формуванні молодого покоління, за новим Державним стандартом базової середньої освіти громадянської та історичної освітньої галузі, набуває система загальнолюдських цінностей, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність) [40].

Наголошуємо, що метою базової середньої освіти є розвиток природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів; формування компетентностей, необхідних для їхньої соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, продовження навчання на рівні профільної освіти або здобуття професії, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних та культурних цінностей українського народу [3].

Реалізація мети базової середньої освіти, відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, ґрунтується на формуванні таких ціннісних орієнтирів, як:

- повага до особистості учня та визнання пріоритету його інтересів, досвіду, власного вибору, прагнень, ставлення у визначенні мети та організації освітнього процесу, підтримка пізнавального інтересу та наполегливості;
- забезпечення рівного доступу кожного учня до освіти без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу;
- дотримання принципів академічної доброчесності у взаємодії учасників освітнього процесу та організації всіх видів навчальної діяльності;
- становлення вільної особистості учня, підтримка його самостійності, підприємливості та ініціативності, розвиток критичного мислення та впевненості в собі;

– формування культури здорового способу життя учня, створення умов для забезпечення його гармонійного фізичного та психічного розвитку, добробуту;

– створення освітнього середовища, у якому забезпечено атмосферу довіри, без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу;

– утвердження людської гідності, чесності, милосердя, доброти, справедливості, співпереживання, взаємоповаги і взаємодопомоги, поваги до прав і свобод людини, здатності до конструктивної взаємодії учнів між собою та з дорослими;

– формування в учнів активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови;

– плекання в учнів любові до рідного краю, відповідального ставлення до довкілля [3].

Тому, головним завданням учителя громадянської та історичної освітньої галузі є: сформувати духовний світ учнів, цілісні світоглядні уявлення, загальнолюдські ціннісні орієнтири через вивчення мови, історії своєї країни, поваги до культурних надбань українського народу й людства загалом.

Тож, формування в учнів на уроках історії цінностей (гідність, справедливість, толерантність, патріотизм, соціальна відповідальність) має стати не просто добіркою певних правил поведінки чи життєдіяльності у суспільстві, а наочним набором внутрішніх принципів людини, які допоможуть у майбутньому не лише обрати професію, знайти своє покликання, але й реалізувати свій творчий потенціал, стати гідним громадянином своєї держави.

Отже, метою навчання історії та основ громадянської освіти в учнів 5-6 класів, відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, має бути: створення умов для розвитку особистості компетентного, активного, відповідального громадянина України; формування в учнів ідентичності та почуття власної гідності; формування національно свідомої, духовно багатой особистості, члена європейської та світової спільноти, який здатний сприймати й ефективно відповідати на сучасні, суспільні виклики та загрози; розуміння учнями історії та культури України в контексті історичного процесу.

РОЗДІЛ II. ЯДРА ЗНАТЬ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

До ядер знань, відповідно до Концепції «Нова українська школа», віднесено Державний стандарт базової середньої освіти (затверджено Постановою Кабінету Міністрів України, від 30.09.2020 № 898), Типову освітню програму (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 № 235), модельні навчальні програми (затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»), навчальні плани тощо.

Розподіл загального обсягу навчального навантаження громадянської та історичної освітньої галузі для закладів загальної середньої освіти з українською мовою навчання зазначено у базовому навчальному плані *Державного стандарту базової середньої освіти* [3] і *Типовій освітній програмі* для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти [17].

Для реалізації курсу «Вступ до історії України та громадянської освіти» та інтегрованих курсів «Україна і світ: вступ до історії України та громадянської освіти», «Досліджуємо історію і суспільство» громадянської та історичної освітньої галузі у 5-6 класах, кількість навчальних годин визначається закладом загальної середньої освіти самостійно у межах «мінімального»/«максимального», «рекомендованого» навчального навантаження відповідно до Типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти [17] (табл. 2).

Таблиця 2 – Загальний обсяг навчального навантаження для закладів із навчанням українською мовою

Назва освітньої галузі	Навчальне навантаження (години)	5 клас			6 клас		
		Рекомендована кількість годин	Мінімальна кількість годин	Максимальна кількість годин	Рекомендована кількість годин	Мінімальна кількість годин	Максимальна кількість годин
Громадянська та історична освітня галузь	на тиждень	1	1	2	2	1,5	3
	на рік	35	35	70	70	52,5	105

Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 (у редакції наказів Міністерства освіти і науки України від 10.08.2021 № 898 «Про внесення змін у додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795», від 13.12.2021 № 1358 «Про внесення змін у додаток до

наказу Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795», від 02.02.2022 № 96 «Про внесення змін у додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795»), надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельним навчальним програмам для базової середньої освіти, у змісті яких реалізуються концептуальні засади нового Державного стандарту базової середньої освіти. Модельні навчальні програми створено відповідно до Переліку модельних навчальних програм для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти Типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 № 235 «Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти» [17].

Одним із документів, що унормовує діяльність здобувачів освіти громадянської та історичної освітньої галузі, є модельна навчальна програма.

Модельна навчальна програма – документ, що визначає орієнтовну послідовність досягнення очікуваних результатів навчання учнів, зміст навчального предмета, інтегрованого курсу та види навчальної діяльності учнів, рекомендований для використання в освітньому процесі в порядку, визначеному законодавством [17].

Модельні навчальні програми громадянської та історичної освітньої галузі побудовані з урахуванням дидактичних вимог до змісту освіти, а саме: принципів доступності, доцільності, послідовності, системності, україноцентризму, науковості та наступності у навчанні; орієнтованості на діяльнісність, формування ключових компетентностей і наскрізних умінь.

У модельних навчальних програмах визначено послідовність досягнення очікуваних результатів учнів, види навчальної діяльності та зміст навчального предмету.

Кожна модельна навчальна програма, окрім пояснювальної записки, містить таблицю з трьох колонок. У першій колонці «Очікувані результати навчання» пропонується перелік очікуваних результатів, сформульованих на основі запропонованих Державним стандартом базової середньої освіти орієнтирів для оцінювання досягнення учнями 5-6 класу. У другій колонці програм описується пропонований зміст навчального предмета, на основі опрацювання якого можна досягти зазначених результатів навчання. У третій колонці наведено види навчальної діяльності, які є орієнтовні для організації освітнього процесу в класі та поза межами закладу загальної середньої освіти, які спрямовані на формування ключових компетентностей визначених Державним стандартом повної загальної середньої освіти [28].

Модельні навчальні програми для 5-6 класів, громадянської та історичної освітньої галузі, ураховують наступність між початковою та базовою середньою освітою у вигляді окремого предмета й інтегрованих курсів, які закладають основу для подальшого інтегрування предметів і курсів у 7-9 класах.

У навчанні курсу «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» чи інтегрованих курсів «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти, «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти громадянської та історичної освітньої галузі, пріоритетними є:

- формування інтересу до історії;
- набуття знань про події, явища, тенденції у розвитку України та світу;
- подальший розвиток історичного, критичного та творчого мислення, здатності уявляти загальний хід історичного процесу й проблеми, що стоять перед країною і світом, уміти формулювати та обстоювати власні погляди;
- ознайомлення з культурними надбаннями, зокрема із цінностями та історико-культурними традиціями українського та інших народів;
- розуміння національного інтересу України, пошани до державної символіки України в гармонійному поєднанні з національними та загальнолюдськими цінностями;
- досягнення очікуваних результатів через діяльність (індивідуальну, групову, проєктну, творчу тощо) [26].

Для забезпечення змісту громадянської та історичної освітньої галузі за новим Державним стандартом базової середньої освіти, Міністерством освіти і науки України рекомендовано для використання такі модельні навчальні програми:

- «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори: Бурлака О.В., Власова Н.С., Желіба О.В., Майорський В.В., Піскарьова І.О., Щупак І.Я.) – URL: <https://cutt.ly/IKFI8Eg>;
- «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори: Желіба О.В., Мокрогуз О.П.) – URL: <https://cutt.ly/IKFI8Eg>;
- «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори: Бакка Т.В., Желіба О.В., Мелещенко Т.В., Щупак І.Я.) – URL: <https://cutt.ly/IKFI8Eg>;
- «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори: Гісем О.В., Мартинюк О.О.) – URL: <https://cutt.ly/IKFI8Eg>.

Зміст курсу «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» спрямований на реалізацію вимог до обов'язкових результатів навчання громадянської та історичної освітньої галузі, відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти. Особливостями курсу «Вступ до історії України та громадянської освіти» як адаптаційного є: пропедевтичний характер – ознайомлення учнів із світом шкільної історії та основами історичного процесу, ознайомлення з методами дослідження історії; інтегрований характер – ознайомлення з історичним процесом, який відбувається на основі органічного поєднання всесвітньої історії та історії

України; технологічний підхід до вивчення – пропонується вивчення історії шляхом реалізації діяльнісного підходу в освітньому процесі.

Розвитку громадянського суспільства в Україні, формуванню європейських і світових цінностей сприяють модельні навчальні програми «Досліджуємо історію і суспільство», 5-6 класи (інтегрований курс), а саме:

– «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Васильків І.Д., Димій І.С., Шеремета Р.В.) – URL: <https://cutt.ly/IKFI8Eg>;

– «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Пометун О.І., Ремех Т.О., Малієнко Ю.Б., Мороз П.В.) – URL: <https://cutt.ly/IKFI8Eg>;

– «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Гісем О.В., Гісем О.О., Мартинюк О.О., Охредько О.Е.) – URL: <https://cutt.ly/IKFI8Eg>.

Інтегрований курс «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 клас» є пропедевтичним, який логічно поєднує історичний і громадянознавчий компоненти, ураховує знання й уміння учнів набуті у початковій школі, орієнтований на активну навчально-пізнавальну діяльність, закладає основи для вивчення історії в циклі базового предметного навчання (7-9 класах).

Формуванню в учнів загальнолюдських цінностей, толерантності, національної ідентичності, патріотизму, гідності та самоповаги, відчуття єдності людства сприяють такі модельні навчальні програми:

– «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Власова Н.С., Желіба О.В., Кронгауз В.В., Секиринський Д.О., Щупак І.Я.) – URL: <https://cutt.ly/IKFI8Eg>;

– «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Кафтан М.В., Козорог О.Г., Костюк І.А., Мудрий М.М., Селіваненко В.В.) – URL: <https://cutt.ly/IKFI8Eg>;

– «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Даниленко В.М., Гісем О.В., Мартинюк О.О., Охредько О.Е., Тарасюк Т.Д.) – URL: <https://cutt.ly/IKFI8Eg>.

Метою пропедевтичного інтегрованого курсу «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи» є розвиток і підтримка пізнавального інтересу учнів до світу, минулого та сучасного, до себе, як представників громади, суспільства; формування в учнів толерантності, поваги до прав і свобод людини та визнання цінності верховенства права. Звертаємо увагу, що курс є поєднання історії України, всесвітньої історії, громадянської освіти в єдине ціле, щоб показати місце України у глобальному світі та процесі інтеграції її до світового співтовариства.

Формуванню у здобувачів освіти критичного мислення та особистісного ставлення до історичних подій; розуміння цивілізаційної значущості періоду

Стародавнього світу в історії України, Європи та світу в цілому, античної цивілізації як основи для подальшого розвитку європейських суспільств сприяє модельна навчальна програма «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори: Піскарьова І.О., Бурлака О.В., Майорський В.В., Мелешенко Т.В., Щупак І.Я.) – URL: <https://cutt.ly/IKFI8Eg>.

Реалізація змісту модельних навчальних програм, сприяє формуванню в учнів 5-6 класів предметної (історичної) компетентності, що містить:

- хронологічна компетентність – уміння орієнтуватися в історичному часі, установлювати причинно-наслідкові зв'язки, розглядати суспільні явища в конкретно-історичних умовах, виявляти зміни та тяглість життя суспільства;

- просторова компетентність – уміння орієнтуватися в історичному просторі та знаходити взаємозалежності в розвитку суспільства, господарства, культури і природного довкілля;

- інформаційна компетентність – уміння працювати з джерелами історичної інформації, інтерпретувати зміст джерел, визначати їхню надійність, виявляти та критично аналізувати розбіжності в позиціях авторів джерел;

- логічна компетентність – уміння визначати та застосовувати теоретичні поняття для аналізу й пояснення історичних подій і явищ, ставити запитання та шукати відповіді, розуміти множинність трактувань минулого й зіставляти різні його інтерпретації;

- аксіологічна компетентність – уміння формулювати оцінку історичних подій та історичних постатей, осмислювати зв'язки між історією і сучасним життям [29].

Наголошуємо, що у всіх модельних навчальних програмах для учнів 5-6 класів громадянської та історичної освітньої галузі визначено очікувані результати, які мають бути досягнуті учнями наприкінці адаптаційного циклу:

- орієнтуватись в історичному часі: розглядати явища суспільного життя у розвитку, хронологічній послідовності або синхронно та в конкретно-історичних умовах певного часу, співвідносити їх з одиницями виміру історичного часу та певними періодами (епохами), виявляти зміни і тривалість у житті суспільства; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, явищами і процесами, діяльністю людей та її результатами в часі;

- орієнтуватись у географічному та соціально-історичному просторі: співвідносити розвиток історичних явищ і процесів із географічним положенням країн та природними умовами, виявляючи взаємозалежність розвитку суспільства, господарства, культури, діяльності людини і стану навколишнього природного середовища;

- виявляти розуміння взаємозв'язків та взаємовпливів історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відомих історичних фактів; зіставляти різні інтерпретації історії; критично мислити у процесі пошуку та опрацювання різних джерел інформації [31].

Ефективність навчання історії громадянської та історичної освітньої галузі залежить від використання на уроках різних видів навчальної діяльності, які сприяють формуванню критичного мислення учнів і спрямовані

на їхню творчу діяльність. Учитель має право змінювати, доповнювати види навчальної діяльності, дотримуючись загальної спрямованості на формування відповідних компетентностей.

Сьогодні, як ніколи, необхідно навчати учнів навикам інформаційної та медійної грамотності: розуміти вплив медіа та форми подання інформації в них, отримувати та створювати нову інформацію, формувати почуття спільності, критично мислити, продовжувати навчання протягом усього життя тощо.

Одним із завдань вивчення курсів з історії громадянської та історичної освітньої галузі є поглиблення вміння учнів працювати з різними джерелами інформації, зокрема й електронними; виокремлювати головне та другорядне в тексті джерела, формулювати питання різного типу до тексту/медіатексту, візуальних джерел; вести пошуково-дослідницьку діяльність.

З методичним потенціалом модельних навчальних програм громадянської та історичної освітньої галузі, щодо формування в учнів медіаграмотності, можна ознайомитися у навчально-методичному посібнику «Медіаосвіта в Державному стандарті базової середньої освіти (5-6 класи) за покликанням: URL: <https://cutt.ly/VL22jKc> [21].

Отже, вивчення курсу «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас», інтегрованих курсів «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи», «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» громадянської та історичної освітньої галузі у закладах загальної середньої освіти сприятиме розуміння учнями історичного минулого; пізнання світу; досягнення ними результатів навчальної діяльності (знання, розуміння, ставлення, уміння).

Наголошуємо, що відповідно до статті 54 Закону України «Про освіту» педагогічні працівники мають право на «академічну свободу, включаючи свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну, науково-педагогічну та наукову діяльність, вільний вибір форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі» [5]. Тому, кожен учитель може не лише використовувати готову модельну навчальну програму, але на її основі, на засадах академічної доброчесності, укласти власну *навчальну програму* тоді, «коли хоче вибудувати в межах навчальної програми власний алгоритм роботи з учнями, зокрема акцентувати на певних навчальних цілях, змістових елементах, змінити послідовність вивчення матеріалу, додати матеріал з історії рідного краю, доповнити тематику практичних і творчих робіт тощо» [24].

Звертаємо увагу, що навчальна програма, розроблена на основі модельної навчальної програми, має містити опис змісту та видів навчальної діяльності учнів із зазначенням орієнтовної кількості годин, необхідних на її впровадження, критерії оцінювання предмета тощо. Розроблена навчальна програма схвалюється педагогічною радою закладу загальної середньої освіти та затверджується його керівником.

Звертаємо увагу, що змістове наповнення предмета має відображатися у *календарно-тематичному плані*, з урахуванням усіх очікуваних результатів навчання, визначених освітньою програмою закладу загальної середньої освіти.

Календарно-тематичний план розробляється вчителем самостійно, тому, під час розроблення такого плану необхідно враховувати:

– Державний стандарт базової середньої освіти (громадянська та історична освітня галузь);

– освітню програму закладу загальної середньої освіти;

– модельну навчальну програму, обрану вчителем;

– навчальну програму з предмету або інтегрованого курсу [24].

Обсяг запланованих годин за календарно-тематичним планом не повинен перевищувати або бути меншим за обсяг годин навчального плану освітньої програми закладу загальної середньої освіти. У межах загальної річної кількості годин, учитель може самостійно визначати час для роботи над кожним розділом програми, але не порушуючи при тому повноти завдань, визначених, як орієнтовні результати та зміст навчально-пізнавальної діяльності. Окрім того, календарно-тематичний план може також містити опис наскрізних умінь, ключових компетентностей, оволодіння якими передбачено під час уроку; види навчальної діяльності, домашні завдання. Календарно-тематичне планування може розроблятися на семестр або на весь навчальний рік [24].

Окрім того, звертаємо увагу, що ефективність виконання змісту модельних навчальних програм залежить від використання різних видів навчальної діяльності, які сприяють забезпеченню громадянської та соціальної активності особистості, формуванню критичного мислення та спрямовані на творчу діяльність учнів.

Отже, для реалізації Концепції «Нова українська школа», громадянської та історичної освітньої галузі, з метою всебічного розвитку дитини, її здібностей, ключових компетентностей і наскрізних умінь учнів, рекомендуємо дотримуватися Державного стандарту базової середньої освіти, вимог до Типової освітньої програми та модельних навчальних програм.

РОЗДІЛ III. ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В 5-6 КЛАСАХ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

3.1. Організація освітнього процесу на уроках громадянської та історичної освітньої галузі

Організація освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти здійснюється відповідно до нормативно-правових документів у галузі освіти: Законів України: «Про освіту» [5], «Про повну загальну середню освіту» [4] та Державного стандарту базової середньої освіти [3] та інші.

Вагомим інструментом у нормативно-правовому регулюванні забезпечення якості освіти є Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.), у якому зазначено, що основними завданнями законодавства України про загальну середню освіту є:

- регулювання суспільних відносин, що виникають у процесі реалізації права особи на повну загальну середню освіту;
- забезпечення права особи на доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти;
- забезпечення обов'язковості здобуття громадянами України повної загальної середньої освіти;
- забезпечення якості повної загальної середньої освіти та якості освітньої діяльності;
- визначення структури та змісту повної загальної середньої освіти;
- визначення прав та обов'язків учасників освітнього процесу;
- встановлення відповідальності за порушення законодавства України про загальну середню освіту [4].

Відповідно до статті 10 Закону України «Про повну загальну середню освіту» освітній процес у закладах загальної середньої освіти організовується відповідно до Закону України «Про освіту», освітньої програми (освітніх програм) закладу освіти та спрямовується на виявлення та розвиток здібностей та обдарувань особистості, її індивідуальних здібностей, досягнення результатів навчання, прогресу в розвитку, зокрема, формування та застосування відповідних компетентностей, визначених Державним стандартом базової середньої освіти [3].

Перехід до п'ятого класу – складний і відповідальний момент у житті кожного учня. Забезпечення наступності є однією з основних умов успішної адаптації молодших школярів до навчання в базовій середній школі та важливою передумовою успішного навчання у 5-6 класах. Для розв'язання проблем наступності в освітньому процесі, особливо в період адаптації учнів до нових умов навчання необхідно:

- урахувувати індивідуальні та психологічні особливості 10-11-річних учнів;
- спиратись на попередні знання учнів із громадянської та історичної освітньої галузі;
- удосконалювати знання, уміння та навички учнів;

- формувати ключові та предметні компетентності учнів;
- забезпечувати систему взаємозв'язків у змісті, формах і методах навчання;
- створювати освітньо-дидактичні ситуації, у яких учень почував би себе комфортно, не боявся розкривати свої здібності;
- забезпечувати систему оптимальних вимог до знань і поведінки учнів, їхніх моральних якостей;
- упроваджувати засоби стимулювання та заохочення дітей до пізнавальної діяльності, здійснювати формувальне оцінювання;
- розвивати рефлексивні вміння дивитись на себе з «боку»;
- формувати навички самоконтролю й самооцінки;
- аналізувати причини неуспішного адаптаційного періоду;
- запроваджувати способи, спрямовані на подолання труднощів у навчанні учнів 5-6 класів [24].

Дотримуючись, під час навчання історії, наступності від початкової до середньої школи, варто продовжувати становлення дитини, як особистості; її інтелектуальний, соціальний розвиток; формування здатності учнів до критичного мислення; виховання ціннісного ставлення до рідного краю, української культури, держави, збереження здоров'я тощо.

Під час навчальної діяльності, доцільно створити умови для формування вміння учнів аналізувати власну навчальну діяльність. Під час рефлексії, рекомендуємо спрямовувати діяльність учнів на спостереження своїх дій і дій однокласників, осмислення своїх суджень і дій з огляду на їх відповідність очікуваним результатам. Важливим, також, є створення умов для активної участі учнів у процесі оцінювання, зокрема, використання листів самооцінювання та взаємооцінювання, спільне визначення подальших кроків для покращення результатів навчання. Доцільно, також, здійснювати корегування освітнього процесу з урахуванням результатів оцінювання та навчальних потреб учнів.

Для саморефлексії, варто використовувати тестові вправи, творчі завдання та написання есе. Не рекомендуємо використовувати завдання для оцінювання результатів навчання, які обмежені у часі.

Під час навчання учнів не варто забувати про такий важливий, на нашу думку, аспект роботи в інтернеті, як: безпечність доступу до інтернет-платформи, на якій відбувається дистанційне навчання. Варто, учням нагадувати і про правила поведінки під час навчання у мережі «Інтернет».

Особливе значення для успішної адаптації учнів 5-6 класів на початковому етапі навчання має стати сформованість таких умінь: обдумано читати зміст параграфів підручника з історії, виділяти в них головну думку; аналізувати текст; знаходити інформацію та працювати з нею; виконувати роботу індивідуально та з усім класом, брати участь в обговореннях.

З метою допомоги учням 5-6 класів пристосуватися до нових умов і вимог освітнього середовища доцільно: розвивати в учнів уміння й навички самостійної роботи, критичного мислення; використовувати інтерактивні

форми навчання; проводити систематичне повторення матеріалу; уникати перевантаження учнів, дотримуватися єдиних вимог щодо оцінювання учнів тощо [32].

Основними формами навчання історії громадянської та історичної освітньої галузі є уроки різних типів та різної пізнавальної спрямованості:

- урок формування компетентностей (урок засвоєння нових знань);
- урок розвитку компетентностей (формування та застосування нових умінь і навичок);
- урок перевірки та/або оцінювання досягнення компетентностей (урок перевірки та корекції знань, умінь, навичок);
- урок корекції основних компетентностей;
- бінарні уроки;
- комбінований урок [37].

Також формами проведення уроків історії можуть бути віртуальні подорожі, уроки-семінари, конференції, форуми, квести, інтерактивні уроки, інтегровані уроки, проблемний урок тощо.

Невід'ємною складовою модельних навчальних програм є проведення практичних занять, рольових ігор, вправ тощо. Надзвичайно важливою для досягнення результатів громадянського та історичного компоненту програм є організація освітнього процесу поза межами закладу загальної середньої освіти: відвідування музеїв, бібліотек, архівів, місць пам'яті, тематичних виставок тощо. Такі заняття, у вигляді екскурсій, покликані показати учням практичне застосування знань, отриманих під час вивчення тієї чи іншої теми.

Звертаємо увагу, що форми навчання історії можуть уточнюватись і розширюватись у змісті окремого предмета (інтегрованого курсу) за умови виконання вимог Державного стандарту базової середньої освіти та окремих предметів протягом навчального року.

З метою ефективної організації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках історії рекомендуємо до використання наступні методи:

- словесні: розповідь, пояснення, бесіда;
- наочні: ілюстрація, самостійне спостереження;
- практичні: практичні роботи, проекти.

З урахуваннями теми уроку, в освітній процес доцільно включати такі види діяльності учнів:

підготовка усних повідомлень, які сприяють розвитку наскрізних умінь і ключових компетентностей;

- пошук учнями інформації у різних джерелах (підручнику, довідниках, інтернет-джерелах тощо);
- розв'язування та складання хронологічних задач, схем і таблиць, заповнення контурних карт, створення медіатекстів;
- аналіз і оцінка інформації різноманітних джерел; формулювання запитань до джерела в цілому та поданої в ньому інформації;
- створення проєктів [7].

3.2. Навчально-методичне забезпечення громадянської та історичної освітньої галузі

З метою ефективного орієнтування у навчальному контенті громадянської та історичної освітньої галузі, рекомендуємо до використання ресурс «Навчально-методична скарбниця. НУШ 5-6 класи» підготовлений Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти», з яким можна ознайомитися за покликанням: URL: <https://cutt.ly/FLMY118>.

З переліком навчальних програм, підручників, навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, можна ознайомитися на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації і змісту освіти» Міністерства освіти і науки України за покликанням: URL: <https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>.

З комплектом (модельні навчальні програми, підручники, посібники, цифрові додатки) інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» громадянської та історичної освітньої галузі для 5-6 класів закладів загальної середньої освіти можна ознайомитися на сайті Інституту педагогіки національної академії педагогічних наук України за покликанням: URL: <https://cutt.ly/ALMYroi>.

З метою якісного забезпечення навчання змісту інтегрованих курсів громадянської та історичної освітньої галузі рекомендованими Міністерством освіти і науки України до використання є електронні версії підручників, з якими можна ознайомитися за покликаннями: «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (URL: <https://cutt.ly/ECCC15x>), «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (URL: <https://cutt.ly/UCCCTca>), «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (URL: <https://cutt.ly/tCCCDVN>).

Електронні версії підручників з історії для учнів 5-го класу нової української школи можна безоплатно завантажити, заповнивши форму реєстрації на сайті видавництва «Оріон» (URL: <https://schoolbook.in.ua/orion/>):

– Вступ до історії України та громадянської освіти : Підручник для 5 кл. закладів загальної середньої освіти / Бакка Т.В., Желіба О.В., Мелешенко Т.В., Ашортія Є.Д. – Київ : УОВЦ «Оріон», 2022.– 224 с. ; іл.

– Вступ до історії України та громадянської освіти : підруч. для 5 кл. закладів загальної середньої освіти / Щупак І.Я., Бурлака О.В., Піскарьова І.О., Посунько А.С. – Київ : УОВЦ «Оріон», 2022. – 208 с. : іл.

– Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти (інтегрований курс) : Підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти / Щупак І.Я., Власова Н.С., Кронгауз В.О., Павловська-Кравчук В.А., Секиринський Д.О. – Київ : УОВЦ «Оріон», 2022. – 192 с. ; іл.

Звертаємо увагу, що в *підручниках* з історії для учнів 5-6 класів можна знайти чимало практичних завдань, спрямованих на поглиблення навиків читання з розумінням, аналізу джерел інформації, трансформування інформації

з однієї форми подання в іншу (наприклад, із таблиці в текст або з тексту – в інфографіку тощо); тренувальні вправи, інтернет-посилання; рубрики «Мислю творчо», «Перевір себе», «А ще ти можеш», «Обговорюємо в групі», які мають на меті перевірити, як учні опанували навчальний матеріал. Використання історичного матеріалу, розміщеного в підручниках з історії, сприятиме формуванню в учнів умінь, необхідних для розвитку геопросторової та хронологічної компетентностей, критичного та системного мислення, допитливості, громадянсько-історичних уявлень про світ і Україну.

З метою створення освітнього процесу більш ефективним і цікавим, рекомендуємо до використання сайт інтернет-підтримки до підручника «Досліджуємо історію і суспільство» (інтегрований курс) для 5 класу закладів загальної середньої освіти з яким можна ознайомитися за покликанням: URL: <https://sites.google.com/view/history5-6/11>.

Окрім матеріалів підручника на сайті розміщено такі рубрики:

- мініпроекти (URL: <https://bit.ly/3IXDh1z>);
- правила-рекомендації спільної роботи (URL: <https://bit.ly/3HhDQCT>);
- оціни свої досягнення (URL: <https://bit.ly/3KWbPmy>);
- онлайн карти (URL: <https://bit.ly/35yuynX>).

З метою узагальнення знань учнів за розділами тем та отримання миттєвого результату з аналізом відповідей на запитання, рекомендуємо використовувати завдання у тестовій формі.

З дидактичними матеріалами до модельних навчальних програм громадянської та історичної освітньої галузі: «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Кафтан М.В., Козорог О.Г., Костюк І.А., Мудрий М.М., Селіваненко В.В.) [30], «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Пометун О.І., Ремех Т.О., Малієнко Ю.Б., Мороз П.В.) [31] можна ознайомитися за покликанням: URL: https://www.e-litera.com.ua/category/grade-5/grade-5-ist_ukr/.

З метою оптимізації навчання змісту історії рекомендуємо використовувати робочі зошити. Виконання вправ у робочих зошитах, на уроках чи під час виконання домашніх завдань, сприятиме збільшенню інтересу учнівства до навчання, формуванню ключових і предметної (історичної) компетентності, надасть змогу вчителю диференціювати роботу з учнями, а також налаштувати їх на самостійну роботу.

Звертаємо увагу, що з метою формування в учнів усвідомленого розуміння історичного процесу варто використовувати – *мапи*. Організовуючи роботу з історичною картою, учитель має навчити учнів «читати» карту; знати не тільки її умовну пунктуацію, її символіку, міста, кордони, історичні поселення тощо, але й бачити за цими знаками «живу» історичну дійсність, складність економічних, соціально-політичних і культурних взаємозв'язків. Недолік оснащення кабінетів історії мапами можливо

компенсувати за рахунок – електронних мап, з якими можна ознайомитися за покликанням: URL: <https://new.osvitanet.com.ua/istoriia-ukrainy/>

Окрім того, з метою розвитку пам'яті, уваги, просторового сприйняття, запам'ятовування картографічного змісту, визначення місцезнаходження об'єкта рекомендуємо на уроках історії, у 5-6 класах, використовувати контурні карти.

Звертаємо увагу, що ефективним програмним забезпеченням для презентацій у класі цифровими підручниками, анімованими презентаціями та функцією домашнього завдання в режимі онлайн є платформа MOZABOOK (рис.1), з якою можна ознайомитися за покликанням: URL: <https://www.mozaweb.com/uk/mozabook>

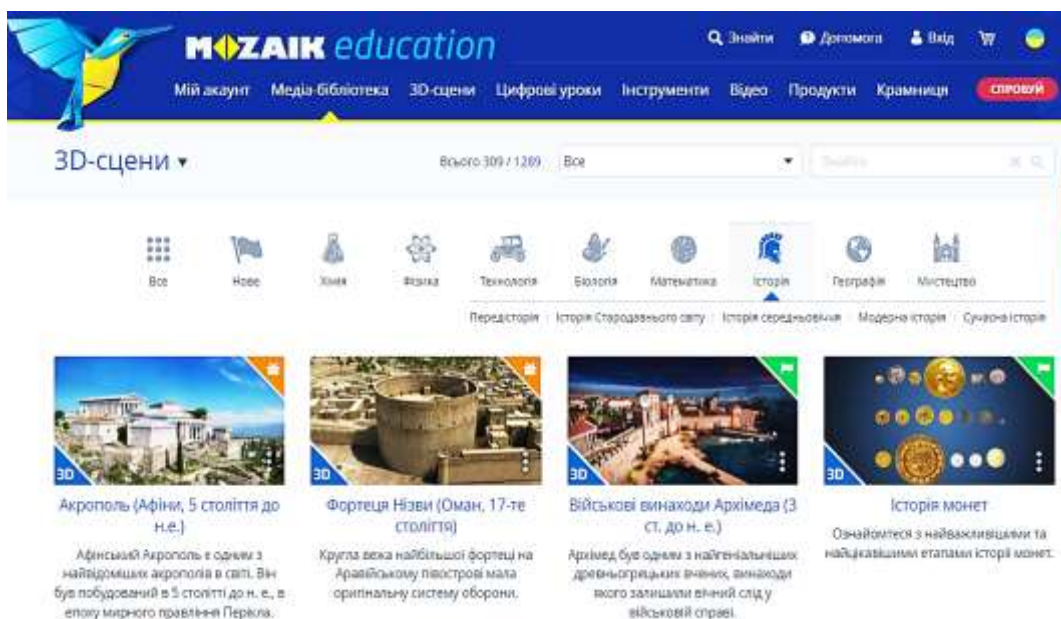

Рисунок 1 – 3D сцени

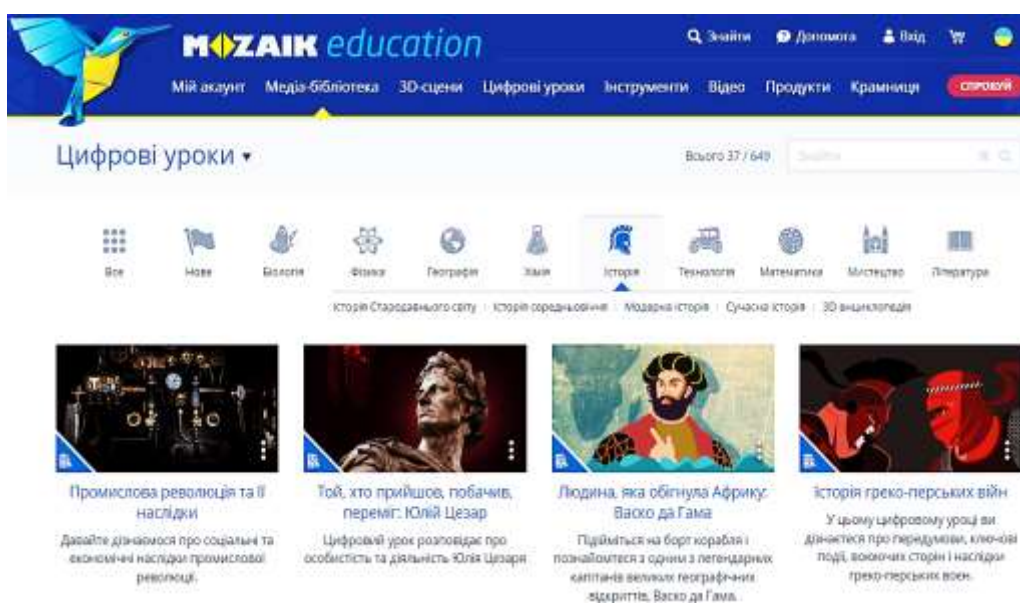

Рисунок 2 – Цифрові уроки

Використання такого *програмового забезпечення* під час навчання історії, а саме: цифрових книг, зошитів, інтерактивних робочих аркушів, ілюстрації, цифрові уроки, розширить інструментарій учителя та сприятиме розвитку та пробудженню інтересу учнів, що допоможе їм легше засвоїти навчальний матеріал (рис. 2).

В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій, мережі «Інтернет» проблема добору й використання ресурсів стає надзвичайно актуальною. Сьогодні, використання освітніх ресурсів, інтернет-ресурсів дозволяє на якісно новому рівні вивчати історію. Для вчителя – це не тільки мати під рукою велику кількість ілюстративного матеріалу, а й швидкий доступ до нього, можливість готувати ресурси, що містять необхідний матеріал, створювати самостійно тести для перевірки засвоєного матеріалу.

З метою поглиблення знань учнів з історії, активізації дослідницької діяльності учнів, їхньої творчої активності, рекомендуємо до використання на уроках інтернет-ресурси, з якими можна ознайомитися за покликанням: URL: <https://cloud.orioncentr.com.ua/index.php/s/kQk8Nr8n5EsGNwD>

Отже, з метою реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», рекомендуємо до використання комплекти навчально-методичного забезпечення інтегрованих курсів (навчального предмету), до складу яких входять усі освітні компоненти типового навчального плану для 5-6 класів закладів загальної середньої освіти (модельні навчальні програми, підручники й посібники до них, у тому числі й цифрові додатки), можна ознайомитися за покликанням: URL: <https://cuttly/fZF3wRp>.

Звертаємо увагу, що добір навчального матеріалу до уроку історії немає обмежуватися лише сторінками підручника. Учитель має повну академічну свободу використовувати будь-які доречні та доцільні освітні ресурси.

Рекомендуємо до використання на уроках історії онлайн-сервіс Mystorybook, який призначений для створення цифрових історій-оповідань, з яким можна ознайомитися за покликанням: URL: <https://www.mystorybook.com/> (рис. 3). Використовувати такий онлайн-сервіс рекомендуємо, як під час вивчення нового матеріалу так і закріплення знань учнів.

Рисунок 3 – Mystorybook – онлайн-сервіс для створення цифрових історій-оповідань

Наголошуємо, що вдало дібрані інформаційно-комунікативні засоби навчання історії, сприятимуть забезпеченню мотивації, розвитку творчих здібностей; стимулюванню пізнавальної, емоційної активності учнів; підвищенню працездатності учнів; зацікавленістю учнів різними видами діяльності, поліпшенню просторової уяви, пам'яті, логічного мислення, розширенню їхнього світогляду.

Оперуючи на уроці різноманітними цифровими навчальними ресурсами, варто організувати дослідницьку діяльність учнів, при цьому вчити учнів оцінювати надійність різних інформаційних джерел, створювати власні електронні продукти (малюнки, мультимедійні презентації), здійснювати пошук інформації. Тому, у нагоді вчителю стануть методичні матеріали з організації дослідницької діяльності учнів на уроках історії, з якими можна ознайомитися за покликанням: URL: <https://sites.google.com/view/history5-6/11>.

Для того, щоб уроки історії були цікавими, змістовними, різноманітними, пропонуємо до використання на уроках історії теми учнівських есе: «Новий маршрут знайомими вулицями», «Яким я бачу Данила Галицького – людину та політичного діяча», «Україна – європейська держава», «Історія рідного краю», «Магія вишиванки», «Роль української жінки в історії».

З метою формування у здобувачів освіти історичного пізнання, рекомендуємо до використання в освітньому процесі, видання «Книга-мандрівка. Україна», яка дозволить навчатися, мандрувати та перевіряти свої знання про Україну. Ознайомитися з цією книгою можна за покликанням: URL: <https://cutt.ly/LZF2YTj> (рис. 4).

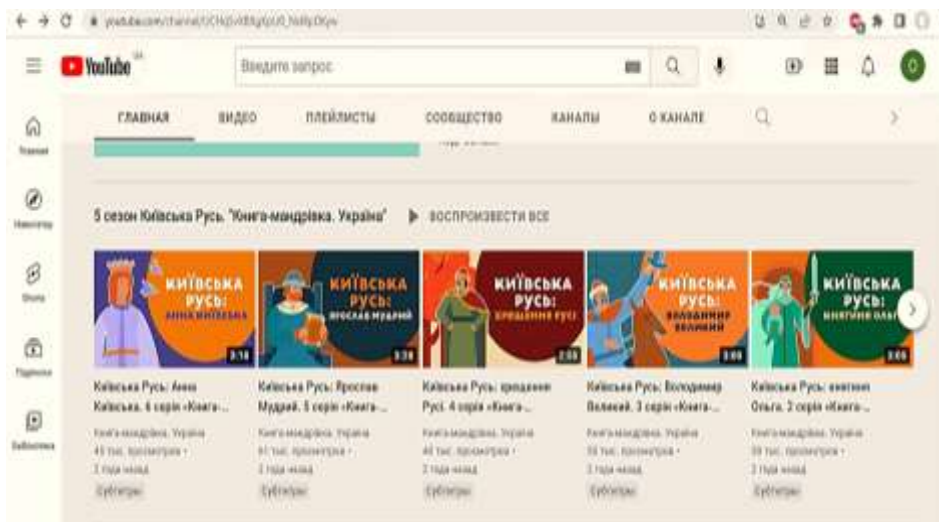

Рисунок 4 – Книга-мандрівка. Україна

Вважаємо, що важливою частиною діяльності вчителів є використання ними сучасних технологій, упровадження яких за Державним стандартом базової середньої освіти покликане сформувати в учнів інформаційно-комунікативні та технологічні компетентності. У цьому допоможе використання на уроках історії мобільної технології BYOD, що означає

«прийди зі своїм пристроєм», що дозволить кожному вчителю й учню використовувати на уроці власні пристрої (смартфони, андроїди, планшети, ноутбуки), як інструмент для навчання. Зауважимо, що такий підхід до навчання особливо важливий для тих, у кого на уроці немає можливості використовувати мультимедійну дошку через недосконалість або відсутність технічного забезпечення. Використання гаджетів для навчання дозволить учням працювати в режимі онлайн, отримувати оцінки і в короткі терміни обговорювати отримані результати.

Технологія BYOD надає можливість:

- вільного доступу до інформації (електронні книги, ресурси, новини світу);
- колективної та індивідуальної роботи над проектами;
- моделювання й обговорення ситуацій, проблемних і дискусійних питань (онлайн дошки);
- проведення короткотривалих досліджень, участь у проектах;
- можливість проводити онлайн опитування;
- можливість обмінюватися досвідом і навчатися дистанційно;
- гейміфікувати процес навчання, включивши в нього елементи гри;
- розвитку творчих здібностей;
- формування ключових і предметної компетентностей, наскрізних умінь.

Пропонуємо добірку онлайн-інструментів, за допомогою яких можна зробити освітній процес ефективним і різноманітним, а комунікацію з учнями – зручною:

Ресурси для створення завдань, тестів, презентацій, ребусів:

LearningApps – онлайн-сервіс для створення мультимедійних дидактичних вправ;

Kahoot! – онлайн-сервіс, для створення вікторин, тестів, дидактичних ігор (URL: <https://kahoot.com/>);

Rebus 1. Com – генератор ребусів (URL: <https://cutt.ly/iZFBvzH>);

Генератор QR-коду (URL: <https://www.qrcode-monkey.com/>);

UtellStory – онлайн-сервіс для створення цифрових історій, використовуючи відео, аудіо, світлини, текст, зображення – URL: <https://www.utellstory.com/>;

My storybook – онлайн -сервіс для створення цифрових історій-оповідань за допомогою персонажів, картинок, тексту (URL: <https://www.mystorybook.com/>);

Piktochart – сервіс для створення інфографіки (URL: <https://piktochart.com/>);

Slides – онлайн-сервіс для створення та демонстрації презентацій (URL: <https://slides.com/>);

Sway – сервіс для блогів, проєктів, презентацій, портфоліо;

Popplet – онлайн-сервіс створення ментальних карт (URL: <http://popplet.com/>);

Visme – хмарний сервіс для створення візуального контенту (презентацій, інфографіки) (URL: <https://www.visme.co/>);

Slidesmania – для створення презентацій (URL: <https://slidesmania.com/>);

Flippity – шаблони гугл таблиць (URL: <https://www.flippity.net/>);

Triventy – конструктор для ігор та вікторин (URL: <https://triventy.cet.ac.il/>, URL: www.triventy.com);

Glogster – сервіс для створення мультимедійних інтерактивних плакатів (з використанням фото, відео, зображень, текстів, звуків, посилань тощо) (URL: <http://edu.glogster.com/?ref=com>);

Dipity – сервіс для презентації історій, фактів чи явищ, які потрібно подати у певному часовому проміжку (URL: <https://cutt.ly/pZFVkc9>);

Kaltura – відеоплатформа (URL: <https://corp.kaltura.com/>).

Добірка корисних ресурсів для саморозвитку:

«Емоційний інтелект» (URL: <https://eduhub.in.ua/courses/emociyniy-intelekt>);

«Критичне мислення і інформаційна культура» (URL: <https://cutt.ly/jZFBUXD>);

«Розвиток пам'яті» (URL: <https://cutt.ly/uZFBDrW>);

«Персональна ефективність» (URL: <https://cutt.ly/9ZFBKwP>);

«Особиста фінансова грамотність» (URL: <https://cutt.ly/0ZFVEhi>);

«Креативне мислення» (URL: <https://cutt.ly/UZFBf45>);

«Нетворкінг» (URL: <https://cutt.ly/xZFBNV6>);

«Штучний інтелект» (URL: <https://cutt.ly/8ZFV1F8>).

Віртуальні екскурсії:

Музеї України просто неба (URL: <https://cutt.ly/CZFV8OT>);

50+ віртуальних екскурсій музеями світу і України (<https://cutt.ly/aZFBq9B>);

Сумський обласний краєзнавчий музей (URL: <http://museum.sumy.ua/>).

Ресурси про дистанційну освіту:

Освіторія (URL: <https://osvitoria.media>).

Нова українська школа (URL: <https://nus.org.ua>).

Для оцінювання навчальних досягнень учнів рекомендуємо рубрику «Оціни свої досягнення», з якою можна ознайомитися за покликанням: URL: <https://sites.google.com/view/history5-6/12>.

3.3. Мотивація як засіб формування успішності учнів на уроках історії

Успіх будь-якої діяльності залежить не лише від здібностей і знань учнів, а й від мотивації, тобто від прагнень самостверджуватися, досягати високих результатів. Мотивація – один із найважливіших факторів, поряд із здібностями, знаннями, навиками, яка забезпечує успіх у діяльності. Є мотив, то є й бажання виконувати й доводити до завершення свою діяльність. Без належної мотивації не працюватиме жодна педагогічна технологія, метод чи прийом. Для пізнання нового, потрібно зацікавити учнів

не лише конкретним предметом, а й процесом отримання знань. На уроках варто створювати такі умови, щоб кожен учень міг сам набувати знання, тоді навчання буде з задоволенням.

Навчання являє собою перманентний (постійний, неперервний) процес, який супроводжує людину протягом усього життя та стосується всіх сфер його життєдіяльності. Даний процес є складним і багатогранним, а результат не завжди відповідає очікуванням. Серед чинників, які впливають на результативність навчання є мотивація. Мотивація – один із найважливіших факторів поряд із здібностями, знаннями та навиками.

Сьогодні показує, що мотивація учнів до навчання – це виклик для вчителя. Сучасні діти перенасичені інформацією з інтернету, тому не зовсім розуміють, що вони роблять у школі і навіть там навчатися.

Зміна освітніх пріоритетів, що спостерігається останніми роками, «виводить» на перший план суб'єкт-суб'єктну взаємодію вчителя з учнем, а, отже, й готовність самого учня брати активну участь в освоєнні навчальної діяльності, його бажання та вміння навчатися.

Найкращі в світі уроки, книги та матеріали не зможуть дітей навчатися і старанно працювати, якщо у тих відсутня мотивація.

Василь Сухомлинський писав: «Найтонші джерельця, з яких наповнюється ріка єдності навчання та виховання – це бажання дитини вчитися».

Мотивація, сьогодні, одна із головних умов реалізації освітнього процесу.

Мотивація – це інтереси, потреби, прагнення, емоції, переконання, ідеали, установки, які спонукають учнів діяти з максимальною «віддачею» у різних навчальних ситуаціях.

Основне завдання школи – навчати та виховувати дітей, забезпечити їх протягом навчання якісними знаннями, які вони могли б успішно реалізувати в майбутньому.

Сьогодні ми все більше спостерігаємо, як пропадає у дітей бажання навчатися. Як часто ми чуємо фрази «не хочу вчитися», «міг би прекрасно навчатися, а бажання немає», не має інтересу до навчання.

Формування мотивації в учнів до навчальної діяльності є однією з проблем освіти. Успіхи у навчанні дітей, на нашу думку, залежать від мотивації. За ставленням до навчальної діяльності мотивацію можна поділити на дві групи: зовнішня та внутрішня. Зовнішні (соціальні) фактори мотивації – заходи педагогічного впливу, які в свою чергу поділяються на позитивну мотивацію (похвала, заохочення) і негативну мотивацію (критика, приниження, матеріальна зацікавленість).

На думку Подоляки Л.Г., Овчарук О.В., на формування стійкої мотивації до навчання впливають наступні умови:

- насичення змісту навчання інформацією, яка має значення для особистісного зростання здобувача освіти;
- новизна та складності навчального матеріалу, навчання із незначним

випередженням можливостей (надто складно – неможливо опанувати матеріал, надто легко – нецікаво);

– надання необхідної свободи (умов) для виявлення своїх творчих можливостей, формування прагнення до саморозвитку та самовдосконалення, стимулювання самоосвіти учнів;

– творче ставлення вчителів до навчання свого предмету, постійне самовдосконалення, інтерес до історичної науки;

– використання сучасних методів, прийомів навчання, емоційність викладу матеріалу [35].

Розглядаючи проблему мотивованого навчання учнів, учителю слід приділяти значну увагу вибору методів і прийомів навчання, ураховуючи при цьому індивідуальні особливості здобувачів освіти.

З метою формування позитивної мотивації навчання учнів, рекомендуємо на уроках використовувати цікавий, доступний навчальний матеріал; постійно створювати та «підкріплювати» ситуацію успіху учнів; своєчасно «ліквідувати» прогалини у знаннях і «оперативно» допомагати кожному учневі, що відстає у навчанні; щоденна увага до кожного учня, визнання його особистості.

Формуючи мотивацію в учнів, варто стимулювати їх до використання різноманітних завдань без побоювання помилитися, одержати неправильну відповідь; заохочувати прагнення учнів до самостійної роботи, аналізу завдань; відзначати та підтримувати всі прояви діяльності учнів, що сприяють досягненню їхньої мети. Наприкінці уроку варто обговорювати з учнями не лише те, «що ми дізналися» (що опанували), але й те, що сподобалось (не сподобалось) та чому; що хотілося б виконати ще раз, а що зробити по-іншому.

Окрім того, під час рефлексії варто не лише аналізувати правильність (неправильність) відповідей, але і їх самостійність, оригінальність, бажання учня шукати та знаходити різноманітні способи виконання завдань.

Під час оголошення домашнього завдання, слід повідомляти не лише його зміст та обсяг, але й варто давати рекомендації щодо раціональної організації навчальної роботи, яка забезпечить виконання домашнього завдання на високому рівні.

Рекомендуємо на уроках створювати педагогічну ситуацію спілкування, що дозволить кожному учневі, незалежно від ступеня його готовності до уроку, виявляти ініціативу, самостійність і винахідливість у різних видах роботи.

Варто заохочувати учнів до саморефлексії. Більшість учнів хочуть домогтися успіху, їм просто необхідно допомогти з'ясувати, що їм слід зробити для цього. Один зі способів мотивувати учнів – змусити їх зрозуміти свої сильні та слабкі сторони. Часто, відверта критика самих себе створює для учнів більшу мотивацію, ніж коли вчитель робить це за них, оскільки вони відчувають відповідальність за виконання завдань.

Учителі відіграють ключову роль у забезпеченні мотивації й заохоченні своїх учнів. Звісно, це значно «легше» говорити, ніж зробити, оскільки у кожного своя мотивація.

Учителю необхідно багато витратити часу й докласти зусиль, щоб усі учні в класі захопилися його предметом, старанно працювали та прагнули успіхів.

При переході дитини з початкової школи до 5-го класу збільшується рівень навчального навантаження, змінюється характер завдань і взаємостосунків з більшою кількістю вчителів. Посилюється важливість уміння дитини самій організувати власну діяльність. У цьому віці варто використовувати дитячу цікавість до нових і невідомих тем з історії. Звертаємо увагу, що надто складні навчальні завдання, як і надто прості, негативно впливатимуть на формування та зростання внутрішньої мотивації, оскільки не дадуть учням змоги реалізуватися, виявити ефективність і майстерність у виконуваному завданні, унаслідок чого руйнується почуття компетентності, знижується самооцінка й самоповага.

Щоби учні зосереджено й захоплено працювали на уроках, надайте їм можливість навчатися в своєму темпі. Наприклад, дайте учням самостійно обирати завдання або проблему для вивчення. Окрім того, давайте учням відповідальні завдання, які допоможуть згуртувати колектив і створити мотивацію до навчання. Звертаємо увагу, що учні мають сприймати відповідальну діяльність, не як тягар, а для того щоб учні показали свої вміння. Також, корисно давати учням по черзі виконувати роль лідера аби кожен з них почувався важливим і цінним; сприяти розвитку лідерства серед учнів, запрошуючи їх виступити перед класом, щоб навчати своїх однолітків. Рекомендуємо на уроках історії використовувати «здорову» конкуренцію.

Сьогодні показує, що мотивація учнів до навчання – це виклик для сучасного вчителя. Навіть найдоброчливішим й освіченим учителям іноді бракує навиків, аби зацікавити учнів своїм предметом. Тому, будь-то «новий» учитель або досвідчений, рекомендуємо застосовувати такі прийоми, які б мотивували учнів до навчання та спонукали формуванню умінь і навиків. Так, під час вивчення теми «Джерела інформації», для мотивації й зацікавленості учнів на початку уроку можна запропонувати учням розглянути сторінки газет, журналів, де розміщено інформацію, яка стосується теми уроку, наголошуючи на важливості її у повсякденному використанні. Як варіант можна використовувати уривки з художньої та історичної літератури.

Для формування мотивації на уроці можна використати прийом «Картинна галерея». Учитель вивішує на дошці 4-5 картин (фотографій), які містять ознаки основного історичного поняття або явища. Об'єднавши учнів у групи, учитель пропонує представникам груп назвати ознаки поняття (явища), що зображені на візуальних джерелах. Після завершення роботи у групах представники мають називати одну ознаку. Усі записи вчитель може здійснювати на дошці.

З метою мотивації учнів до навчання, рекомендуємо добірку українських і закордонних онлайн-музеїв, з якими можна ознайомитися за покликанням: URL: <https://cutt.ly/OL00xZi>. «Відвідуючи» такі музеї, учні зможуть не виходячи з дому, на своєму комп'ютері «погуляти» Білим домом у Вашингтоні, відвідати

Лувр, роздивитися експонати музею Франка й побувати в музеї мінералів, роздивитися уламки метеорита, місячний ґрунт і їжу в тюрбиках, яку брали космонавти, побачити справжні наскельні малюнки племені Майя, роздивитися культурні знахідки Сицилії, Іраку, Балкан і Англії й навіть побачити саркофаги для єгипетських мумій.

Якщо основним змістом, що вивчається на уроці є ціннісні орієнтири (гідність, рівність, демократія, свобода, повага до прав людини, толерантність та культурне різноманіття тощо), рекомендуємо прийом «Класифікація». Спираючись на власний досвід, учні мають згрупувати їх за певними ознаками або критеріями.

Під час вивчення теми «Історичні події і процеси: причини, приводи, результати та наслідки» (модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Пометун О.І., Ремех Т.О., Малієнко Ю.Б., Мороз П.В.) рекомендуємо використати прийом «Альтернатива», учні отримують робочу картку, на якій записана певна проблема і ряд альтернативних пропозицій щодо її розв'язання. Кожен учень повинен самостійно обрати тільки одну із запропонованих альтернатив і пояснити свій вибір. Після заслуховування відповідей учнів учителю варто організувати фронтальну бесіду, щоб вийти на основне питання уроку та перейти до етапу пізнавальної діяльності учнів.

З метою мотивації освітньої діяльності, під час вивчення теми «Вимірювання часу тепер і в минулому» (модельна навчальна програма «Україна і світ: вступ до історії України та громадянської освіти» (5-6 класи)) автори: Власова Н.С., Желіба О.В., Кронауз В.О., Секиринський Д.О., Щупак І.Я.), рекомендуємо роботу з візуальними джерелами. Наприклад, запропонувати учням розглянути годинники різних часів, визначити їхні види й упорядкувати їх від найдавнішого до сучасного; висловити припущення щодо часу створення цих годинників, принципу їх роботи, точності вимірювання часу, доступності для кожного.

Мотивувати учнів до навчання історії рекомендуємо шляхом використання на уроках проблемних ситуацій (запитань), бесід, різних видів вправ. Наприклад, так під час вивчення теми «Управління державою» (модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Васильків І.Д., Димій І.С., Шеремета Р.В) пропонуємо виконати вправу «Продовжити речення»: якби я був/була Президентом України я б ... »; теми «Людина в Україні» – вправу «Що я знаю? Про що я хочу дізнатися?», пропонуючи учням протягом 2-3 хвилин переглянути матеріал параграфа і дати відповіді на запитання: які питання ми розглянемо сьогодні на уроці? Що вам відомо з цієї теми? Що нам потрібно для того, щоб знайти відповіді? Про що ви б хотіли дізнатися більше?; теми «Україна – молода держава з великим минулим» – з метою мотивації учнів до вивчення нового матеріалу, доцільно «поставити» проблемне питання «Чи насправді Україна така молода?», до якого варто звертатися протягом уроку.

Так, під час навчальної діяльності на уроках громадянської та історичної освітньої галузі, рекомендуємо використовувати такі методи і прийоми, які б стимулювали пізнавальну активність учнів, колективну ініціативу та спільну діяльність учнів, а саме: складання творчих завдань, створення інформаційних проєктів, простих візуальних медіапродуктів (листівок, колажу, стіннівок тощо), письмових повідомлень.

Отже, для посилення мотивації навчання учнів на уроках історії рекомендуємо:

- створювати психологічний клімат, за якого учні не боятимуться висловити помилку думку, знаючи, що то – пошук істини;
- під час контролю знань (група загальних результатів навчання) ураховувати індивідуальні властивості учнів;
- добирати різні методи, прийоми та форми навчання;
- в усьому ставитися до учнів, як до особистості;
- спрямовувати інтерес учнів до самого себе, на поліпшення своїх результатів навчання;
- орієнтувати учнів на високий рівень самостійної роботи;
- пам'ятати, що безталанних дітей не буває, а є «зайняті» не своєю справою, дайте можливість не лише сильним, а й слабшим учням реалізувати свої здібності;
- навчати учнів звертатися до довідкових матеріалів і працювати з ними, пояснюючи, що це допомагатиме їм у навчанні;
- під час уроків узагальнення уникати запитань, що надміру деталізують навчальний матеріал. Перевіряйте не лише теоретичні знання, а й уміння та навички учнів;
- оцінювати знання за всією темою, ураховувати всі види навчальної діяльності (складання запитань, повідомлень, виконання творчих завдань, проєктів, пошук інформації, домашні завдання тощо).

Отже, учитель має створити такі умови навчання, щоби кожен учень мав у цьому особисту зацікавленість і розумів, що й навіщо він виконуватиме. Без виникнення мотивів навчання, без мотивації навчальної діяльності, пізнання не може принести позитивних результатів і задоволення.

«Ти можеш!» – повинен нагадувати вчитель учневі.

«Він може!» – повинен нагадувати колектив.

«Я можу!» – повинен повірити в себе учень.

У такий спосіб основними векторами організації освітнього процесу, в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа», у 5-6 класах має бути: дотримання нормативних документів у галузі загальної середньої освіти; здійснення компетентнісного та діяльнісного підходів у навчанні історії; системне застосування технологій інтерактивного навчання; розвиток критичного, геопросторового мислення в учнів; забезпечення наступності у навчанні; всебічний розвиток особистості; створення позитивної атмосфери навчання, спираючись на особистий життєвий досвід учнів добірка дидактичних

матеріалів, які б сприяли ефективній роботі з навчальними текстами й історичними джерелами, відповідним понятійним апаратом тощо.

3.4. Реалізація діяльнісного підходу на уроках історії в 5-6 класах

Освічена людина в сучасному суспільстві не тільки і не скільки людина, що володіє знаннями, а яка вміє цілеспрямовано здобувати знання та застосовувати їх. Вимога сучасної освіти полягає не в тому, щоби дати учням якомога більший обсяг знань, а в тому, щоби навчити їх вчитися самостійно, не тільки знати, а й уміти оперувати отриманою інформацією.

Варто розуміти, що знання – це інформація, яку треба вміти знайти, опрацювати, «відсіяти» зайве, перевести у досвід власної діяльності. Уміння – розуміння того, як ці знання здобути і, що для цього потрібно, які методи чи прийоми використовувати.

Упровадження діяльнісного підходу в освітній процес є необхідною умовою для всебічного розвитку дитини, формування в неї наскрізних умінь, які дадуть їй можливість бути конкурентоспроможною в майбутньому.

Діяльнісний підхід – це, перш за все, переосмислення та зміна підходів до навчання; перехід від схеми «пояснив, закріпив, перевірів» до «відкритого завдання – запитання – роботи в команді – власного пошуку – обґрунтування власної думки – радості від процесу навчання та відповідальності за те, що я можу, хочу, буду, знаю та вмю». Тому, діяльнісний підхід у навчанні історії має бути спрямований на розвиток умінь і навиків учнів, застосування здобутих ними знань на практичних заняттях/уроках, пошук шляхів інтеграції соціокультурного та природного середовища.

Під час реалізації діяльнісного підходу у центрі уваги має бути сам учень, який є вмотивованим, відчувається комфортно, при цьому бере на себе відповідальність, щодо своїх дій. Діяльнісний підхід – дієвий інструмент, який дозволяє ставити запитання до світу навколо, не боятися помилок.

Звертаємо увагу, що у модельних навчальних програмах громадянської та історичної освітньої галузі чітко прослідковується домінування діяльнісних результатів (учень/учениця пояснює, використовує, розрізняє, розташовує, встановлює, зіставляє картографічну інформацію, аналізує, моделює, досліджує, трансформує, наводить приклади, формує питання) над знанневими, фактологічними (учень/учениця знає та розуміє значення термінів, понять, хронологічні межі, одиниці виміру часу); а у формах організації освітнього процесу переважають: віртуальні екскурсії; дослідницька (порівняння історичних епох, дослідження історичної карти), пошукова, творча, проєктна діяльність; моделювання, робота з навчальним текстом і відеоматеріалами [25].

З метою реалізації діяльнісного підходу на уроках історії рекомендуємо застосовувати елементи проблемного, емпіричного, проєктного та кооперативного навчання [1].

Розглянемо реалізацію діяльнісного підходу на уроках історії під кутом використання цих видів навчання.

Проблемне навчання – навчальна діяльність, що вибудовується навколо певних проблем і розмірковування над ними у невеликих групах, діяльність яких фасилітується вчителем. Проблемне навчання – ґрунтується на вирішенні завдань, проблем за обмежений час, стимулює розвиток навиків критичного мислення, сприяє активному процесу вивчення, допомагає систематизувати знання, спрямоване на активне отримання учнями знань, формування прийомів дослідницької пізнавальної діяльності, залучення до наукового пошуку, творчості, виховання особистості, роботі з інформацією.

Вважаємо, що ефективним способом навчання історії учнів 5-6 класів є використання структурно-логічних схем тому, що через упорядкованість фактів, явищ, понять, об'єднаних між собою і розміщених у логічно-історичній послідовності, це сприяє формуванню в учнів ключових, предметної компетентності та наскрізних умінь.

Для створення проблемних ситуацій на уроках історії рекомендуємо підводити учнів до суперечності з пропозицією самим знайти спосіб розв'язання; спонукати учнів робити порівняння, узагальнення, висновки із ситуації; розглядати різні точки зору на одне питання тощо.

У 5-6 класах на уроках історії рекомендуємо використовувати проблемні завдання, які можуть бути, як фрагментарні (лише на певному етапі уроку, подаються у вигляді мікросхем) так і проблемою цілого уроку. Наприклад, під час вивчення теми «Територія держави» варто запропонувати учням роботу зі схемою «Адміністративний поділ України» (модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Васильків І.Д., Димій І.С., Шеремета Р.В.) [26] (рис. 5). Заздалегідь підготувавши картки зі схемою «Адміністративний поділ України», у яких не заповнено деякі складові схеми. Запропонуйте учням заповнити пропуски, опрацювавши параграф 3, п. 3.1 підручника [26].

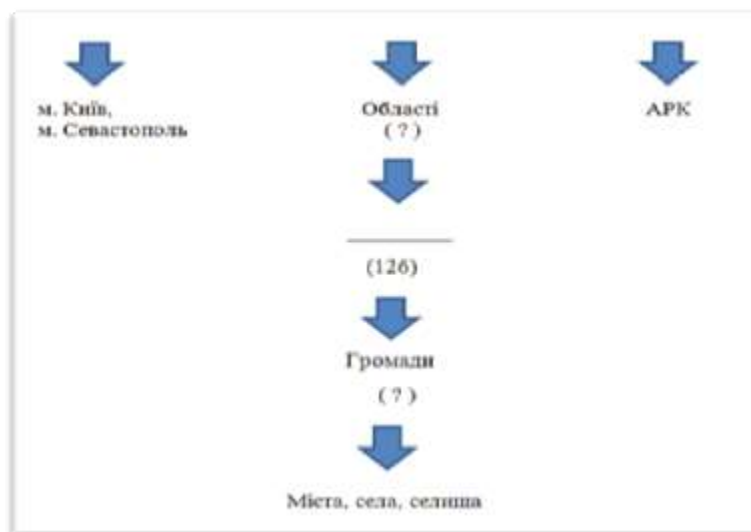

Рисунок 5 – Адміністративний поділ України

Проблемні завдання можуть бути різні за змістом та обсягом, видами самостійної навчальної роботи. Умовно проблемні завдання можна поділити на ті, що конкретизують проблему, наприклад: «Чи можна назвати зміни в житті людини часів неоліту неолітичною революцією?» – та ті, що вводять нові дані, за допомогою яких формулюється проблема: «У Галицько-Волинському літописі зазначається, що князь Роман Мстиславович «мудрістю ума додержувався заповідей Божих». А у «Велико-польській хроніці» стверджувалося, що він був жорстоким тираном. Як можна пояснити такі різні погляди на одну історичну особу?».

Таким чином, проблемне навчання на уроці історії формує в учнів уміння творчо мислити, висловлювати власну думку, давати власне трактування суті історичних фактів, робити власні висновки. За проблемного викладу історичний матеріал викликає самостійну пізнавальну діяльність учнів, забезпечує їх активну увагу та сприйняття вивченого.

З метою розвитку пізнавальних інтересів учнів 5-6 класів (творчої уяви, образного мислення, формування інтересу до предмета) рекомендуємо на уроках історії використовувати емпіричний рівень знань учнів [22].

Емпіричний рівень знань – це знання отримані безпосередньо з досвіду. На емпіричному рівні учні працюють з фактами представленими в підручниках, наочних посібниках та інших джерелах інформації, що містять відомості про важливі події, явища, історичних осіб [22].

Звертаємо увагу, що одним із найпоширеніших методів емпіричного пізнання, який доцільно використовувати на уроках історії є порівняння. Порівняння – це процес зіставлення історичних подій або явищ з метою встановлення подібності чи відмінності між ними, а також знаходження загального, притаманного, що може бути властивим двом або кільком об'єктам дослідження.

Рекомендуємо на уроках історії використовувати порівняння для систематизації й класифікації понять, адже це дає змогу співвіднести невідоме з відомим, пояснити нове через вже наявні поняття та категорії. Метод порівняння буде плідним, якщо при його застосуванні дотримуватися таких вимог:

- порівнювати тільки такі явища, між якими може існувати певна об'єктивна спільність;

- порівняння необхідно здійснюватися за найважливішими, найсуттєвішими (у плані конкретного завдання) ознаками [22].

На емпіричному рівні історичні факти засвоюються учнями у вигляді історичних уявлень про історичні постаті, спосіб повсякденного життя людей, їхні дії та вчинки, місця історичних подій та час їх протікання, кількість учасників тощо. Історичні уявлення – це результат складної психічної діяльності: відчуттів, сприйняття, пам'яті, уяви, емоцій, осмислення, що утворюють у свідомості дитини картину, яскравий образ минулого. Відповідно до змісту історичного матеріалу і характеру усвідомлення його учнями,

розрізняють види історичних уявлень: кількісні, локальні (просторові), хронологічні (часові), образні, логічні [22].

Наприклад, сформувані в учнів образні уявлення про зовнішність княгині Ольги допоможе робота з текстом: «Образ княгині Ольги доніс до нас давньоруський живописець. З фрески у Софійському соборі на нас дивиться досить суворе обличчя: великі очі, тоненькі, темні, трохи вигнуті брови, прямий, правильної форми ніс, владного вольового образу княгині додає дуже виразний рот із щільно стуленими тонкими губами. Зображена Ольга у сукні світло-салатового кольору» [22].

Окремим важливим блоком нової української школи є творча та проєктна діяльність учнів. *Проєктне навчання* – це один з видів навчання, на основі запитів дитини, де основний результат – проєкт – головна ідея, навколо якої планується та організовується навчання. На уроках історії рекомендуємо використовувати такі види проєктів: інформаційні, дослідницькі, творчі. Вид обраного вчителем проєкту має залежати від віку учнів і теми уроку. Обрані теми проєктів повинні бути значними, цікавими й ускладнюватися залежно від віку учнів [2].

Так, під час вивчення тем розділу «Я в суспільстві, часі та просторі» (модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти, (автори: Бакка Т.В., Желіба О.В., Мелещенко Т.В., Щупак І.Я.) [25], можна запропонувати учням роботу над створенням одного з проєктів: «Мій клас – моя громада», «Я і школа: як ми можемо зробити життя школи кращим», «Я в сім'ї, у родині».

Вивчаючи тему «Я в родині» доцільно запропонувати учням поміркувати над висловами:

«Сім'я – це маленька країна» (Конфуцій).

«Сім'я – це кристал суспільства» (В. Гюго).

«Дитина – дзеркало сім'ї. Як у краплі води віддзеркалюється сонце, так і в дітях – моральна чистота батька і матері» (В. Сухомлинський).

Дерево тримається корінням, а людина – сім'єю (народна мудрість).

Наприклад, під час роботи над проєктом «Юрій Кульчицький – батько «віденської кави», учні дізнаються про походження рецепту приготування віденської кави та біографію її засновника Юрія Кульчицького. Пропонуючи учням роботу над проєктом «Інформаційна безпека особистості», варто наголосити на меті дослідження: з'ясувати, кому та від кого слід захищатися під час організації та проведення інформаційної діяльності, зокрема, у мережі «Інтернет»; визначити способи захисту авторських прав в інтернеті, правила коректного поводження з авторськими правами інших; відшукати ресурси, які краще використовувати в навчальних дослідженнях, щоб не порушити авторських прав. Під час роботи над проєктом «Інформаційна безпека особистості» акцентуйте увагу на проблемному запитанні: як забезпечити власну інформаційну безпеку та дотримання авторських прав, давши відповідь на яке учні досягнуть мету свого дослідження.

Отже, організація проєктної діяльності на уроках історії, у 5-6 класах, дозволяє створити ситуацію, у якій учні вчать робити вибір і нести відповідальність, долати характерний для їх віку егоцентризм, рефлексувати та співпрацювати.

Принципове значення для організації навчання історії в 5-6 класах мають активні форми. Передумовою *активного навчання* є чергування різних форм діяльності учнів. Наприклад, працюючи з текстом підручника, учні можуть відшукати відповідь на запитання, добрати коментарі до ілюстрацій, скласти план, порівняти текст з ілюстраціями та картами, знайти нові слова та витлумачувати їх, насамперед, дотримуючись інструкцій підручника.

Звертаємо увагу, що ознакою активного навчання учнів є:

- особистісне зростання під час навчання;
- діалог з іншими учасниками процесу навчання (іншими учнями та вчителями);
- власні висловлювання й запитання;
- відстоювання власної думки;
- помилка (помилка – частина ефективного навчання).

Активні форми навчання стимулюють пізнавальну діяльність й ґрунтуються, зазвичай, на діалозі, що передбачає вільний обмін думками щодо способів розв'язання тієї чи іншої проблеми.

З метою активізації пізнавальної діяльності учнів рекомендуємо використовувати такі вправи:

– «Історичне лото». Готується ігрове поле, розкреслене на квадрати з вписаними історичними категоріями (дати, поняття, терміни, імена діячів тощо). Учні необхідно знайти для кожної історичної категорії відповідне тлумачення та прикріпити у відповідний квадрат ігрового поля;

– «Редагування тексту». Учні читають текст підручника. Після цього вчитель пропонує той самий текст, де навмисно зроблені помилки або є пропуски дат подій, термінів, імен тощо;

– «Я знаю п'ять ...» – учні називають п'ять слів, які стосуються опрацьованого матеріалу вивченої теми уроку;

– «Три речення» – учні передають зміст прочитаного трьома реченнями;

– «Картографічна мозаїка» – карта атласу (копія) розрізається вчителем на декілька частин. Учні повинні відновити цілісність карти, назвати її, скласти легенду;

– «Складання запитань до історичного діяча». Учні пропонується уявити себе в ролі журналіста та підготувати питання до історичного діяча, що вивчається. Можна провести інтерв'ю, у якому роль діяча виконує учень або вчитель;

– «Історична абетка». На дошці прикріплюється друкована українська абетка. Ведучий обирає літеру, за якої будуть грати. Після цього учні протягом 3 хвилин записують слова, що стосуються змісту теми (розділу), які починаються на визначену букву. Виграє той, хто записав найбільше слів.

Для того, щоби навчання було цікавим, щоби малі групи та пари успішно функціонували, варто застосовувати на уроках *кооперативне навчання*. На відміну від фронтальної форми організації навчальної діяльності учнів, кооперативна навчальна діяльність (навчальне співробітництво) – це організація навчання об'єднаних спільною навчальною метою учнів у парах чи малих (4-6 осіб) групах.

Кооперативне навчання відкриває для учнів можливості співпраці зі своїми ровесниками, дозволяє реалізувати природне прагнення кожної людини до спілкування, сприяє досягненню учнями більш високих результатів опанування змістом предмета. Кооперативна навчальна діяльність сприяє формуванню в учнів позитивного ставлення до навчання, розвиває вміння пристосовуватися до умов роботи в групі і забезпечує високу загальну активність учнівського колективу. Воно дає можливість усім учням активно працювати на уроці, застосовувати на практиці уміння активного слухання, сприяє виробленню спільної думки в ситуації менш напруженій ніж робота у великій групі [22].

Кооперативне навчання є для учнів можливістю сформувати міжособистісні життєві навички та розвивати вміння співпрацювати – саме ті, що сьогодні потребує більшість професій. Це можливість для учня спробувати себе у різних ролях: «лідера», «виконавця», «доповідача».

Одним із варіантів організації кооперативної діяльності учнів на уроках історії може бути «Кооперативний малюнок», коли учні спільно працюють над схемою поняття, схемою еволюції історії, логічною схемою, ментальною картою, виконуючи завдання за допомогою «Google-малюнок» (рис. 6).

Рисунок 6 – Досліджуємо історію

З метою реалізації діяльнісного підходу, під час навчання історії в 5 класі, пропонуємо використовувати вправи з елементами гри та інформаційно-комунікаційних технологій. Так, під час вивчення тем розділів «Науки, що вивчають історію», «Сторінки нашого минулого. Шлях до незалежності» пропонуємо виконати вправу «Генератор ребусів», який

дозволить, за допомогою мережі «Інтернет», під час уроку провести гру, у ході якої учні за допомогою програми зможуть створити ребус і пригадати історичні дати, поняття, видатну особистість (рис. 7, рис. 8, рис. 9).

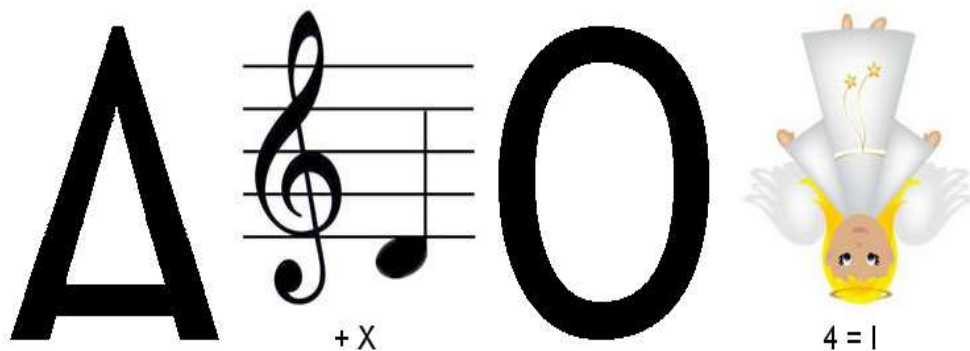

Рисунок 7 – Ребус «Археологія»

Рисунок 8 – Ребус «Володимир Великий»

Рисунок 9 – Ребус «Українці»

З метою формування в учнів критичного мислення, уміння добирати в мережі «Інтернет» з різних джерел історичну інформацію та працювати з нею, рекомендуємо на уроках історії використовувати візуальні, картографічні та документальні джерела, медіатексти, інфографіку (хронологічну, історичну, статистичну тощо). Використання історичної інфографіки на уроках допоможе сформувати в учнів уявлення про масштаби історичних подій, запам'ятати їх послідовність, відслідкувати взаємозв'язок. Під час вивчення теми «Джерела

історичної інформації» (модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти». 5 клас» автори: Бурлака О.В., Власова Н.С., Желіба О.В., Майорський В.В., Піскарьова І.О., Щупак І.Я.) [28], варто провести з учнями бесіду, спрямовану на аналіз фотодокументів; а під час опрацювання нового матеріалу теми уроку, – організувати роботу з таблицями. Для проведення підсумкового етапу уроку з цієї теми можна запропонувати один із прийомів інтерактивного навчання – «Незакінчене речення». Звертаємо увагу, що з-поміж очікуваних результатів засвоєння теми має бути неупереджений аналіз джерел історичної інформації.

Створення на уроках плідної конструктивної атмосфери між учасниками освітнього процесу, установлення між ними комунікації є важливими умовами для розвитку накрізних умінь і формування ключових компетентностей. Так, під час вивчення теми «Хронологія – наука про час» можна запропонувати учням, у групах або парах, скласти історичну задачу, використовуючи такі слова та словосполучення, як: хронологія, плинність часу, точка відліку, римські числа, арабські числа (модельна навчальна програма «Україна і світ: вступ до історії України та громадянської освіти» (5-6 класи)) автори: Власова Н.С., Желіба О.В., Кронауз В.О., Секиринський Д.О., Щупак І.Я.) [27].

З метою реалізації діяльнісного підходу на уроках історії в 5 класі, під час вивчення тем: «Полікультурна Україна: етнічне, релігійне, культурне розмаїття в Україні та світі», «Роль родини у житті людини» [30], рекомендуємо використовувати візуальні джерела, пропонуючи учням виконати такі завдання.

Завдання. Проаналізуйте історичні джерела 1-4. Зверніть увагу на час і місце їх створення. Родини, які на них зображені, розділяє час і простір. Чи є в них щось спільне? Що їх відрізняє? (рис. 10).

Рисунок 10 – Історичні джерела

Завдання. Розгляньте ілюстрації. Кого можна побачити у цих спільнотах? Чим ці люди відрізняються і, що в них може бути спільного? Як би, на вашу думку, ці люди відповіли на запитання: «Хто ти?» (рис. 11).

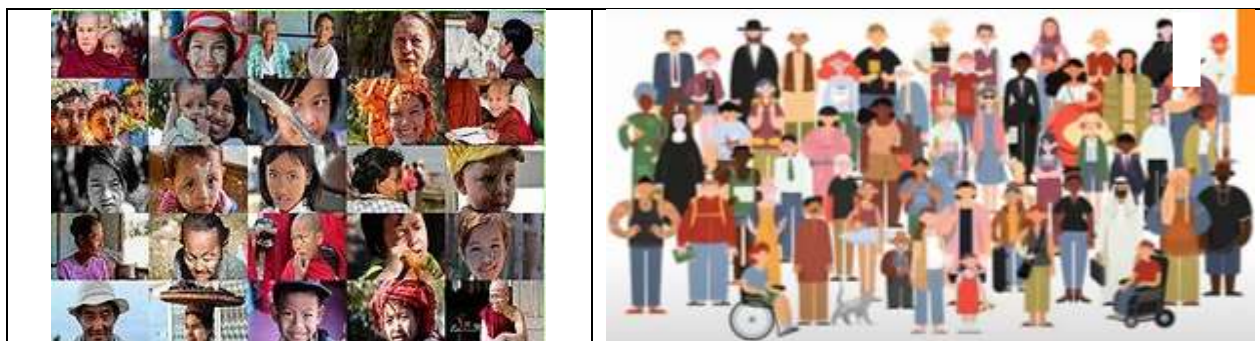

Рисунок 11 – «Полікультурна Україна»

Окрім того, використання на уроках історії «мозкового штурму», методу «Прес», також, спонукатиме учнів проявляти уяву та творчість, дозволить вільно висловлювати свої думки, сприятиме виробленню спільних рішень до конкретної проблеми, чіткої та аргументованої думки в кожного учня, уміння говорити та переконувати, впливати на думку опонента.

Отже, використання на уроках історії різних видів навчання в поєднанні з традиційними формами роботи сприятиме формуванню в учнів 5-6 класів предметної (історичної) компетентності.

Сучасні вимоги до освітнього процесу полягають не в тому, щоб учні отримали знання, готові істини, а в тому, щоб сформувати в учнів здатність творчо мислити, уміння зіставляти й аналізувати факти, аргументовано захищати власну точку зору, критично ставитися до джерел інформації, учитися розуміти інших і співпрацювати у команді. Сучасному суспільству потрібна поінформована та компетентна особистість, яка спроможна приймати самостійні рішення та нести відповідальність за свої вчинки. У цьому вчителю допоможуть методи, прийоми активізації пізнавальної діяльності.

З метою організації пізнавальної діяльності учнів пропонуємо використовувати на уроках короткі повідомлення, пояснення тем з використанням логічних схем, образної та графічної наочності тощо. За допомогою таких засобів забезпечується сприйняття та усвідомлення учнями нового матеріалу на відтворювальному й частково-перетворювальному рівні, що проявляється під час виконання учнями пізнавальних завдань: «Назвіть...», «Розкажіть...», «Опишіть...», «Поясніть...».

Для організації практичної та творчо-пошукової діяльності учнів 5 класу на уроках історії основними видами навчання можуть бути: різні типи завдань творчого характеру, наприклад: за матеріалами вивченої теми «Рід. Родина, Історія мого роду» створити родинне дерево, добрати запитання, за допомогою яких можна дослідити пам'ятник княгині Ольги; встановлення спільного та відмінного, наприклад у внутрішній та зовнішній політиці київських князів; завдання на пошук та встановлення причинно-наслідкових зв'язків в історії

України, використовуючи мозковий штурм, історичні задачі, ігри: «Знайди помилку», «Так – ні», «Мандрівка на машині часу», «Ланцюгова реакція».

Для візуалізації навчального матеріалу, наприклад, під час вивчення теми «Пам'ятки історії рідного краю» пропонуємо до використання на уроках методичний прийом «Кроссенс» (рис. 12). Завдання для здобувачів освіти буде: пояснити кроссенс, скласти розповідь, установивши асоціативний зв'язок між сусідніми картинками.

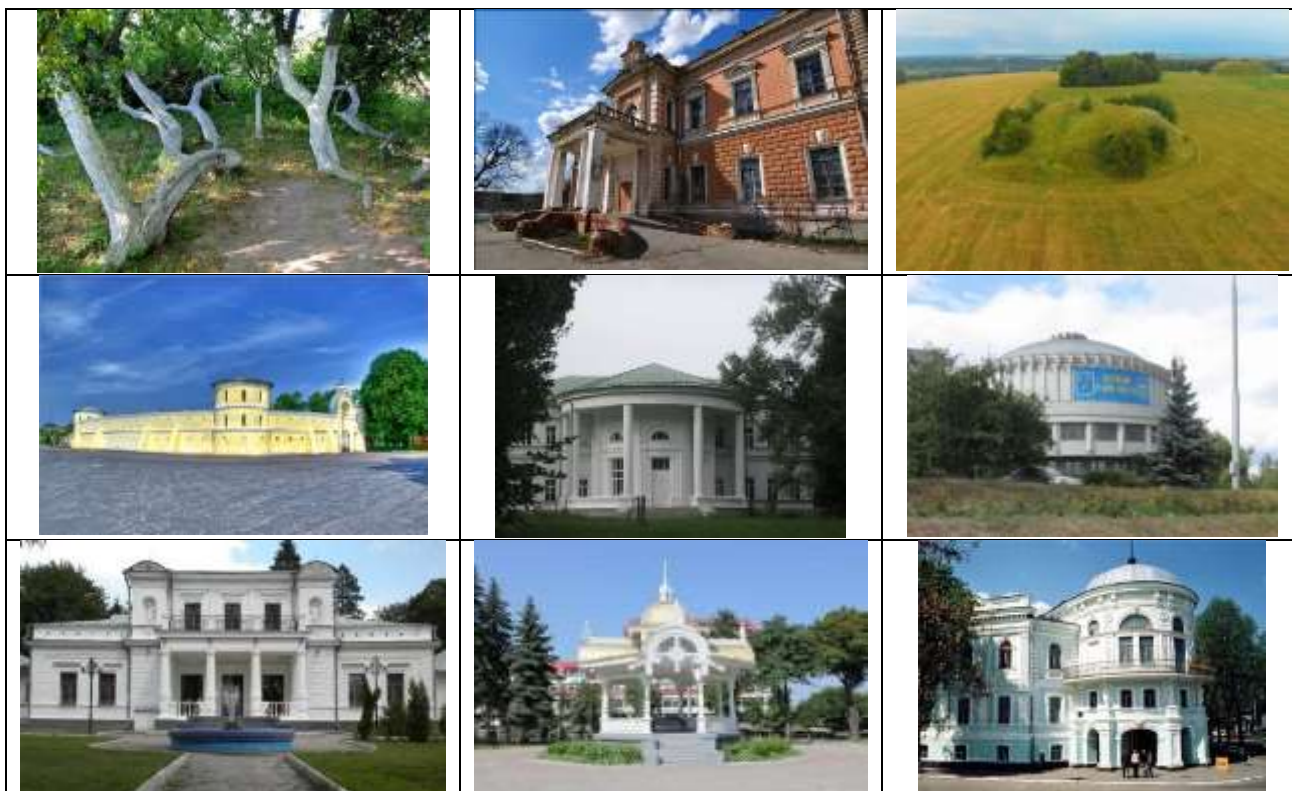

Рисунок 12 – Пам'ятки історії рідного краю

1. Яблуня-колонія м. Кролевець;
2. Садиба «Круглий двір» м. Тростянець;
3. Палац Голіцина, м. Тростянець;
4. Палац Лещинських, с. Кияниця;
5. Палац Львових, с. Бочечки;
6. Альтанка, м. Суми;
7. «Посульські кургани» Роменщини;
8. Палац дітей та юнацтва, м. Суми (колишній Олександрівський банк);
9. Сумський обласний краєзнавчий музей.

На етапі актуалізації або узагальненні знань, під час вивчення сторінок минулого України, можна запропонувати кроссенс «Козацька Україна», що допоможе візуально закріпити знання та розвинути критичне мислення учнів п'ятого класу. Отже, використання на уроках методичного прийому «Кроссенс» сприятиме засвоєнню навчального матеріалу в ігровій формі, розвитку творчого, логічного та образного мислення; підвищенню інтересу до навчальної

теми та бажання розгадати головоломку, формуються комунікативні вміння, навички роботи з інформацією (візуальними джерелами) тощо.

Мотивувати учнів до навчальної діяльності на основі діяльнісного підходу можна за допомогою прийомів роботи з текстом (кероване читання, читання з позначками («+» – я це знав, «!» – нова інформація), оволодіння прийомами активного слухання, рефлексії; самостійної роботи учнів; шляхом виконання творчих завдань, які сприятимуть розвитку ініціативності, навичок співробітництва, розвитку логічного мислення. Під час роботи з інтернет-джерелами, з метою мотивування учнів до навчання, варто запропонувати їм підібрати інформацію про: винаходи українців, які відомі світові; українців, що змінили світ; винаходи українських підлітків, якими захоплюється світ (рис. 13).

Рисунок 13 – Винаходи українців, які відомі світові

Для стимулювання думки й логіки учнів на уроках інтегрованих курсів з історії доцільно використовувати хронологічні задачі, завдання на знаходження помилок, заповнення пропусків. Окрім знань, для їх розв'язування потрібні: спостережливість, вміння порівнювати, проводити аналогії, узагальнювати, обґрунтовувати та робити висновки.

Наприклад, виконайте завдання: заповніть пропуски, скориставшись довідкою:

«Княгиня Ольга – єдина жінка, якій випало тримати державне кермо за тисячолітню історію держави на наших теренах. Ольга почала володарювати в Києві _____ року. Владу вона отримала за складних обставин: князь _____, її чоловік, наклав головою, а його син, князь _____, який за звичаями тих часів, мав стати володарем

у Києві, був іще зовсім малим. Історичні джерела бережуть пам'ять про подорож Ольги до _____».

Довідка: Царгород, 945, Ігор, Святослав.

З метою формування в учнів 5 класу уявлень про лінійність, незворотність часу, століття, тисячоліття, еру за допомогою графічних образів пропонуємо традиційні прийоми формування хронологічних уявлень, такі як: складання хронологічних чи синхроністичних таблиць, діаграм, графіків, роботу зі стрічкою часу. Використання умовно-графічної наочності на уроках дає можливість проілюструвати послідовність і тривалість історичних подій та процесів графічними зображеннями. За допомогою стрічки часу учні зможуть виконувати пізнавальні завдання на лічбу років в історії. При цьому, варто, уміння п'ятикласників звести до алгоритму, як-от:

- накреслити «стрічку часу» – пряму лінію, переділену рисочками на рівні відрізки, що позначають певну кількість років;
- на початку лінії поставити більшу та чіткішу риску – початок відліку, а наприкінці стрілочку, що символізує рух часу;
- для орієнтації в часі поставити рік, у якому живемо;
- якщо для розв'язку хронологічної задачі не потрібно позначати однакові проміжки часу (століття або тисячоліття), то перервіть лінію пунктиром;
- на стрічці часу записати умову завдання;
- поряд з лінією виконати обчислення та записавши стислу відповідь до завдання [7].

Наприклад, за допомогою стрічки часу розв'яжіть історичну задачу. Першу датовану рукописну книгу України-Русі «Остромирове Євангеліє» було написано в 1056 році, а першу друковану книгу «Апостол» видано, у Львові, у 1574 році. Позначте на стрічці часу: скільки минуло років між обома подіями? Скільки років найдавнішій рукописній книзі? (рис. 14)

Рисунок 14 – Стрічка часу

Наприклад, за допомогою сервісу Dipity можна створювати презентації історій, фактів чи явищ, які потрібно подати у певному часовому проміжку. Сервіс дозволяє створювати в хронологічній послідовності події (тайм-лінії, фотоальбоми, текстовий список подій, навіть на карті, якщо при створенні вказати географічну прив'язку до події), з цим сервісом можна ознайомитися за покликанням: URL: <https://cutt.ly/BXU5wRk> (рис. 15).

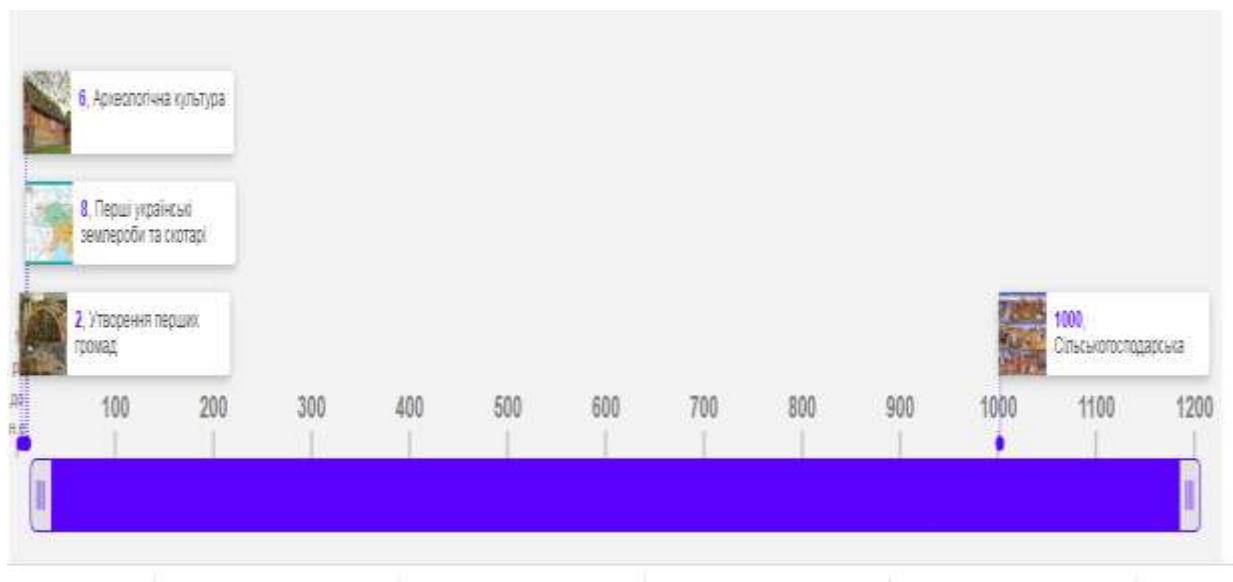

Рисунок 15 – Перші людські спільноти

Окрім того, рекомендуємо використовувати на уроках історії пазли, які не тільки захоплять учнів грою, але й розвинуть їхню пізнавальну активність, дозволять краще засвоїти навчальний матеріал, запам'ятати історичні персоналії, події, пам'ятки архітектури та образотворчого мистецтва, пізнати навколо цілий світ. Використання пазлів не тільки допоможе зняти психологічну напругу з учнів, але й сприятиме розвитку в них уважності, логічного та критичного мислення.

Тому, рекомендуємо до використання в освітньому процесі – JigsawPlanet, онлайн сервіс для генерації пазлів (рис. 16, рис. 17) URL: <https://www.jigsawplanet.com/>.

Рисунок 16 – Пам'ятки України

Рисунок 17 – Пам'ятки України

З метою формування в учнів 5-6 класів власної думки, аргументування власної позиції, ставлення до історичних і сучасних подій, явищ, процесів, діяльності людей, доцільним буде використання, наприклад, під час вивчення теми «Світ інформації» вправи «Шкала думок» [26] (рис. 18).

Чи вважаєте ви правильним твердження «причина зумовлює наслідок»

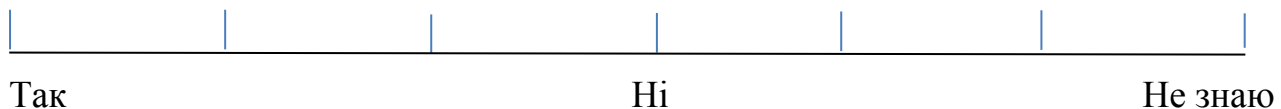

Рисунок 18 – Вправа «Шкала думок»

Сьогодні вимагає від учителя бути весь час у пошуку нових форм і методів, які допомогли б зацікавити учнів, розвивати їхній інтелектуальний і творчий потенціал.

Отже, щоб досягти освітніх цілей та мати позитивний результат у навчанні учнів, рекомендуємо:

- урахувати вікові, психічні та фізичні особливості учнів при виборі теми та форм роботи;
- створювати умови для розвитку інтелектуальних, розумових, творчих здібностей учнів;
- дотримуватися принципу доступності;
- урахувати рівень зацікавленості учнів щодо обраної теми;
- залучати до роботи всіх учнів класу;
- застосовувати різні форми та види ігрової діяльності.

Отже, реалізація діяльнісного підходу освітнього процесу сприятиме формуванню предметної (історичної) та ключових компетентностей, наскрізних умінь; сприятиме формуванню командної роботи та творчих здібностей учнів; інтеграції в соціумі та самореалізація учнів.

«Той, що прагне, зробить більше, ніж той, хто може!»

РОЗДІЛ V. ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ З ІСТОРІЇ

Пріоритетом нової української школи є формування навиків навчатися протягом життя – самостійно ставити цілі та проектувати шляхи їх реалізації, контролювати та оцінювати свої результати.

Відповідно до статті 17 Закону України «Про повну загальну середню освіту», основними видами оцінювання результатів навчання учнів є формувальне, поточне та підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання. Вибір форм, змісту та способу оцінювання здійснюють педагогічні працівники закладу загальної середньої освіти [4].

Оцінювання має здійснюватись за допомогою поточного та підсумкового оцінювання. Поточне формувальне оцінювання учнів під час уроків сприяє формулювання вчителем (разом з учнями) очікуваних результатів уроку; визначення вчителем (разом з учнями) критеріїв і показників оцінювання; оцінювання вчителем, самооцінювання (взаємооцінювання) учнів.

Звертаємо увагу, що базовими компоненти оцінювання навчальних досягнень учнів з історії є:

- оцінювання для навчання (формувальне оцінювання);
- оцінювання навчання (підсумкове оцінювання) – оцінювання самого навчання, підсумкового його «продукту»;
- поточне оцінювання [23].

З метою відстеження особистісного розвитку учнів, їхнього навчального поступу, процесу здобуття досвіду, надання підтримки, допомоги, аналізу помилок, планування подальшої роботи, рекомендуємо застосовувати поточне та формувальне оцінювання.

Поточне формувальне оцінювання здійснюють з метою допомогти учням усвідомити способи досягнення кращих результатів навчання.

Основними видами оцінювання результатів навчання учнів громадянської та історичної освітньої галузі, що проводяться закладом загальної середньої освіти є формувальне, поточне та підсумкове (тематичне, семестрове, річне) [23].

Організуючи освітній процес рекомендуємо враховувати, що формувальне оцінювання розпочинається з перших днів навчання у школі і триває постійно. Формувальне оцінювання спрямовують на з'ясування індивідуальних проблем в опануванні учнем програмовим матеріалом та запобігання утруднень на подальших етапах навчання.

З метою забезпечення наступності початкової та базової середньої освіти щодо оцінювання навчальних досягнень учнів, поточне формувальне оцінювання вчитель має здійснюватися системно на основі певного алгоритму, а саме:

- формулювання об'єктивних і зрозумілих для учнів навчальних цілей на певний період (урок, розділ, тиждень тощо). Основою для вироблення навчальних цілей є очікувані результати навчання, передбачені відповідною

модельною навчальною програмою громадянської та історичної освітньої галузі та критеріями оцінювання;

– інформування учнів про критерії оцінювання, за якими буде визначено рівень їхніх навчальних досягнень на кінець семестру та навчального року. Доцільно впроваджувати поступове залучення учнів до вироблення критеріїв оцінювання результатів окремих видів навчальної діяльності [40].

Звертаємо увагу, що формувальне (поточне) оцінювання учнів 5-6 класів під час навчання історії, окрім рівневого або бального може здійснюватися у формі взаємооцінювання, самооцінювання, оцінювання вчителем із використанням окремих інструментів (додаток Б). Інструментами формувального оцінювання можуть також бути: педагогічне спостереження вчителя за навчальною та іншими видами діяльності учнів; аналіз результатів діяльності учнів і надання зворотнього зв'язку; аналіз учнівських портфоліо, попередніх навчальних досягнень учнів тощо.

З метою розуміння вчителем, чи «рухаються» учні «вперед», для визначення рівня досягнення учнями результатів навчання заклад загальної середньої освіти може застосовувати орієнтовну рамку оцінювання навчальних досягнень здобувачів або на її основі розробити власні критерії та шкалу оцінювання. З орієнтовною рамкою оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти (рис. 19) можна ознайомитися за покликанням: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=2tKNZkfEoMg>.

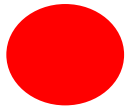
			
Початковий рівень <i>знання</i>	Середній рівень <i>розуміння + застосування</i>	Достатній рівень <i>застосування + аналіз + оцінка</i>	Високий рівень <i>аналіз + оцінка + створення</i>

Рисунок 19 – Орієнтовна рамка оцінювання навчальних досягнень (за Пометун О.І.)

Підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання дає змогу перевіряти й оцінювати результати роботи учнів: після вивчення матеріалу розділу програми, наприкінці семестру, по завершенню навчального року. Результати навчання учнів можуть бути оцінено вербально та балами.

Поточне оцінювання здійснюється під час поурочного вивчення теми. Його основним завданням є: установлення й оцінювання рівнів розуміння та засвоєння змісту теми уроку, установлення зв'язків між ними та засвоєним змістом попередніх тем, закріплення знань, умінь і навиків. Формами поточного оцінювання є індивідуальне та фронтальне опитування; робота зі схемами, таблицями, історичною та контурною картами, відеоматеріалами, візуальними джерелами; виконання учнями різних видів письмових робіт; взаємоконтроль учнів у парах і групах; самоконтроль тощо. Вибір учителем форм і змісту поточного та підсумкового оцінювання результатів навчання учнів залежить від дидактичної мети.

Підсумкове (тематичне) оцінювання учнів 5-6 класів може здійснюватися вчителем під час:

- роботи з географічною та історичною картою, стрічкою часу, поняттями та термінами тощо;
- створення творчих продуктів;
- планування та реалізації проєктів;
- роботи з історичними джерелами, контурними картами, візуальними джерелами тощо;
- письмового й електронного тестування [31].

Семестрове оцінювання здійснюється з урахуванням різних видів навчальної діяльності, які мали місце протягом семестру, і динаміки особистих навчальних досягнень учнів. Річне оцінювання здійснюють на основі семестрових оцінок. З рекомендаціями щодо оцінювання навчальних досягнень учнів можна ознайомитися за покликанням: URL: <https://cutt.ly/tNmycdY>.

Річна оцінка не обов'язково є середнім арифметичним від балів за I та II семестри. Оцінка навчальних досягнень учнів є однією з найважливіших і водночас найскладніших. Оцінювати потрібно не лише теоретичні знання учнів, а й їхню соціально-психологічну компетентність, яка передбачає баланс знань, умінь, ставлень і поведінки.

З оцінюванням прогресу навчальних досягнень учнів можна ознайомитися за покликанням: URL: <http://multycourse.com.ua/ua/page/21/47>.

Під час оцінювання навчальних досягнень має враховуватися дотримання учнями принципів доброчесності, а саме: вияв поваги до інших осіб, їхніх прав і свобод, дбайливе ставлення до ресурсів і довкілля, дотримання принципів академічної доброчесності. У разі порушення учнями принципів доброчесності під час певного виду навчальної діяльності, учитель може прийняти рішення не оцінювати результат такої навчальної діяльності.

Оцінювання має бути відкритим для учнів. Учителю слід інформувати учнів про очікувані результати навчання, критерії, цілі, методи та шкалу оцінювання. Це сприятиме свідомій і сумлінній роботі учнів, як на уроках, так і вдома. Завдання вчителя – створення оптимальних умов для вільного висловлення й захисту учнем власної думки з будь-яких історичних, суспільно значимих питань (проблем) у будь-яких ситуаціях у навчальній та позанавчальній діяльності.

З методичними рекомендаціями щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти, можна ознайомитися за покликанням: URL: <https://cutt.ly/3L7bIDR>.

Отже, оцінювання має бути орієнтованим на визначені Державним стандартом базової середньої освіти ключові компетентності, наскрізні вміння та передбачені модельною навчальною програмою очікувані результати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Біла книга Діяльнісний підхід у навчанні. URL: <https://cutt.ly/dZr4DMN> (дата звернення 22.07.2022).
2. Діяльнісний підхід у школі. URL: <https://cutt.ly/JZeVVSX> (дата звернення 22.07.2022).
3. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2021 № 898. URL: <https://cutt.ly/KL2NC8i> (дата звернення 19.07.2022).
4. Закон України від 16.01.2020 № 463-IX «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення 19.07.2022)
5. Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII «Про освіту».
6. Закон України від 19.06.2022 № 2315-IX «Про внесення зміни до розділу X «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо врегулювання окремих питань освітньої діяльності в умовах воєнного стану». URL: <https://cutt.ly/gLBUziv> (дата звернення 19.07.2022)
7. Компетентісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник / О.І. Пометун, Н.М. Гупан, В.С. Власов. – К. : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. – 208 с.
8. Лист Міністерства освіти і науки України від 04.04.2022 № 1/3872-22 «Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій». URL: <https://imzo.gov.ua/dokumenti/listi-mon-ukrayini/>.
9. Лист Міністерства освіти і науки України від 13.05.2022 № 1/5119-22 «Про здійснення превентивних заходів серед дітей та молоді в умовах воєнного стану в Україні». URL: <https://cutt.ly/tLBANqO>.
10. Лист Міністерства освіти і науки України від 10.06.2022 № 1/6267-22 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України». URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86625/.
11. Лист Міністерства освіти і науки України від 19.08.2022 № 1/9530-22 «Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022-2023 навчальному році». URL: <https://cutt.ly/9XUVA67>.
12. Лист Міністерства освіти і науки України від 10.08.2022 № 1/9105-22 «Щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2022/2023 навчальному році». URL: <https://cutt.ly/xCBu3Zu>
13. Лист Міністерства освіти і науки України від 06.09.2022 № 1/10258-22 «Про організацію освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022-2023 навчальному році». URL: <https://cutt.ly/3CBuGzG>
14. Лист Міністерства освіти і науки України від 02.08.2022 № 1/8794-22 «Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році». URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/87019/

15. Лист Міністерства освіти і науки України від 30.06.2022 № 1/7322-22 «Про організацію 2022-2023 навчального року». URL: <https://cutt.ly/xVwaBnt>

16. Наказ Мінекономіки від 23.12.2020 № 2736-20 «Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». URL: <https://cutt.ly/TLBUCOA>.

17. Наказ Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 № 235 «Про затвердження Типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти». URL: <https://cutt.ly/MLBU616>.

18. Наказ Міністерства освіти і науки України від 26.04.2022 № 383 «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельним навчальним програмам для спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з особливими потребами». URL: <https://cutt.ly/4ZF98UZ>.

19. Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.06.2022 № 545 «Про затвердження переліку підручників для 5 класу закладів загальної середньої освіти, що можуть видаватися за кошти державного бюджету». URL: <https://cutt.ly/fZF3wRp>.

20. Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти». URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/86195/

21. Медіаосвіта в Державному стандарті базової середньої освіти (5-6 класи) : Навч.-метод. посіб. / Мокрогуз О.П., Волошенюк О.В., Дегтярьова Г.А., Старагіна І.П., Шаламов Р.В.; за заг. ред. Іванова В.Ф., Волошенюк О.В., Євтушенко Р.І. Київ : Академія української преси, Центр вільної преси, 2022. 63 с.

22. Методика навчання історії в школі / Пометун О.І., Фрейман Г.О. – К.: Генеза, 2006. – 328 с.

23. Методичні рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289).

24. Методичні рекомендації щодо викладання історії, правознавства, громадянської освіти та курсів духовно-морального спрямування у 2022/2023 навчальному році (лист Міністерства освіти і науки України від 19.08.2022 № 1/9530-22 «Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році»).

25. Модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори: Бакка Т.В., Желіба О.В., Мелещенко Т.В., Щупак І.Я.).

26. Модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Васильків І.Д., Димій І.С., Шеремета Р.В).

27. Модельна навчальна програма «Україна і світ: вступ до історії України та громадянської освіти» (5-6 класи)» автори: Власова Н.С., Желіба О.В., Кронауз В.О., Секиринський Д.О., Щупак І.Я.).

28. Модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти». 5 клас» (автори: Бурлака О.В., Власова Н.С., Желіба О.В., Майорський В.В., Піскарьова І.О., Щупак І.Я).

29. Модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори: Желіба О.В., Мокрогуз О.П.).

30. Модельна навчальна програма «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Кафтан М.В., Козорог О.Г., Костюк І.А., Мудрий М.М., Селіваненко В.В.).

31. Модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Пометун О.І., Ремех Т.О., Малієнко Ю.Б., Мороз П.В.).

32. Оцінювання у компетентнісному навчанні. URL: <https://cutt.ly/rXIEdb> (дата звернення 19.07.2022).

33. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи : навч. посіб. для магістрантів і аспірантів / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко. – К. : ТОВ «Філ-студія», 2006. – 320 с.

34. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти» URL: <https://cutt.ly/eLBUbyb> (дата звернення 19.07.2022).

35. Постанова Кабінету Міністрів від 24.06.2022 № 711 «Про початок навчального року під час дії правового режиму воєнного стану в Україні». URL: <https://cutt.ly/fLBUO3W> (дата звернення 19.07.2022).

36. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 18.12.2006 «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя». URL: <https://cutt.ly/FXIEvBQ> (дата звернення 19.07.2022).

37. Сучасний урок в контексті компетентнісного підходу. URL: <https://cutt.ly/5XU2Mdp> (дата звернення 19.07.2022).

38. Типова освітня програма (наказ Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 № 235). URL: <https://cutt.ly/9Zr4mgT> (дата звернення 19.07.2022).

39. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. URL: <https://cutt.ly/QZr4UBF> (дата звернення 19.07.2022).

40. Що таке формувальне оцінювання, чому воно потрібне учням і які основні виклики. URL: <https://cutt.ly/jXUML7i> (дата звернення 19.07.2022).

ДОДАТКИ

Додаток А

Компетентнісний потенціал громадянської та історичної освітньої галузі

Таблиця 1 – Компетентнісний потенціал громадянської та історичної освітньої галузі

Ключова компетентність	Уміння та ставлення
1	2
Вільне володіння державною мовою	<p><i>Уміння:</i> читати і розуміти перекладені та адаптовані державною мовою писемні джерела, авторські публікації на історичні та актуальні для суспільства теми шукати інформацію та використовувати різні види джерел, формулювати та наводити обґрунтовані аргументи володіти термінологією в межах громадянської та історичної освітньої галузі створювати висловлення різних стилів в усній і письмовій; на історичні та актуальні для суспільства теми вести аргументовану дискусію розпізнавати мовні засоби впливу, розрізняти техніки переконування та маніпуляції.</p> <p><i>Ставлення:</i> повага до української мови як державної, зацікавленість у її розвитку, розуміння цінності кожної мови критичне сприйняття інформації історичного та суспільно-політичного характеру розуміння та використання мови в позитивний та соціально відповідальний спосіб.</p>
Здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами	<p><i>Уміння:</i> створювати висловлення в усній і письмовій формі стосовно історії і сучасності національної (етнічної, мовної) спільноти в Україні створювати інформаційні продукти щодо історії, культури і розвитку суспільства регіону та/або країни, з якою пов'язане походження родини вести дискусію щодо основ розвитку держави та суспільства, засад демократії, прав і свобод людини володіти основною термінологією рідної мови в межах громадянської та історичної галузі, читати і розуміти науково-популярні публікації, публіцистичні та художні твори іноземними мовами здійснювати пошук потрібної інформації іноземними мовами висловлюватися в усній і письмовій формі іноземною мовою стосовно актуальних тем історії та суспільства спілкуватися з носіями інших мов для обміну історичною, правовою та іншою актуальною для суспільства інформацією.</p> <p><i>Ставлення:</i> повага до рідної мови, розуміння її цінності, інтерес до історії та сучасності інших країн розуміння важливості вивчення іноземних мов для розширення кола спілкування та отримання інформації про світ, цінування культурної різноманітності, інтерес до різних мов і міжкультурного спілкування.</p>
Математична компетентність	<p><i>Уміння:</i> правильно оперувати цифровими даними, математичними поняттями для глибокого пізнання, пояснення минулого та сучасних суспільних подій перетворювати інформацію з однієї форми в іншу (текст, графік, таблиця, схема тощо) та використовувати її в поясненнях встановлювати зв'язки між фрагментами даних і джерелами різних видів використовувати математичні методи та дані, розуміти способи маніпулювання ними.</p>

Продовження додатка А

1	2
	<p><i>Ставлення:</i> прагнення обирати раціональні способи пояснення подій минулого, причин та можливих способів розв'язання сучасних соціальних, політичних, економічних проблем розуміння важливості математичного опрацювання даних для створення науково обґрунтованих висновків.</p>
<p>Компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій</p>	<p><i>Уміння:</i> оцінювати та пояснювати взаємодію людини та довкілля в різні історичні періоди розкривати зміст, значення, вплив технологій, технічних винаходів та наукових досягнень на перебіг історичних подій, явищ і процесів.</p> <p><i>Ставлення:</i> сталий інтерес до наукових досягнень і здобутків природничих наук визнання цінності природних ресурсів для сьогодення та майбутніх поколінь і раціональне використання їх у повсякденному житті.</p>
<p>Інноваційність</p>	<p><i>Уміння:</i> генерувати нові ідеї, оцінювати їх переваги і ризики наводити історичні приклади впливу інновацій на суспільне життя.</p> <p><i>Ставлення:</i> готовність ініціювати, критично оцінювати та впроваджувати нові знання, способи діяльності, норми, що забезпечують сталий розвиток громади та суспільства.</p>
<p>Екологічна компетентність</p>	<p><i>Уміння:</i> визначати ризики та наслідки впливу людини на довкілля, передбачати можливості екологічних загроз моделювати свою поведінку на основі розуміння наявних екологічних загроз критично оцінювати роль людини та держав у досягненні Цілей сталого розвитку ООН.</p> <p><i>Ставлення:</i> готовність реагувати на ризики екологічних загроз усвідомлення важливості захисту природи, сприяння сталому розвитку суспільства.</p>
<p>Інформаційно-комунікаційна компетентність</p>	<p><i>Уміння:</i> використовувати цифрові технології для пошуку потрібної історичної та соціальної інформації, її добору, перевірки, критично оцінювати виявляти маніпуляції історичною та актуальною для суспільства інформацією у процесі аналізу електронних медіа дотримуватися авторського права та етичних норм у роботі з інформацією та під час онлайн-спілкування створювати вербальні та візуальні (графіки, діаграми, фільми) повідомлення, мультимедійні презентації соціального та історичного змісту, поширювати їх.</p> <p><i>Ставлення:</i> критичне ставлення до інформації з різних джерел відповідальне використання засобів масової інформації.</p>
<p>Навчання впродовж життя</p>	<p><i>Уміння:</i> визначати власні навчальні цілі аналізувати процес власного навчання, відстежувати зміни у сприйнятті інформації знаходити та опрацьовувати джерела суспільно важливої інформації із застосуванням доцільних для цього методів розуміти роль освіти, навчання для людини та суспільства сьогодні та в історичній ретроспективі аналізувати та узагальнювати здобуту інформацію.</p> <p><i>Ставлення:</i> відкритість до постійного самонавчання та взаємонавчання, бажання ділитися здобутими знаннями з іншими особами громадянські компетентності.</p>
<p>Громадянські та соціальні компетентності</p>	<p><i>Уміння:</i> моделювати свою поведінку як активного і відповідального члена громадянського суспільства, який знає основи права, добре обізнаний із змістом прав людини та вміє їх захищати у правовий спосіб формувати та обстоювати свою громадянську позицію щодо локальних.</p>

Закінчення додатка А

1	2
	<p>та глобальних питань утримуватися від можливостей зловживати своїми правами виявляти відповідальність, уникати негативних стереотипів та узагальнень, а також мови ворожнечі в обговоренні суспільних проблем і різних соціальних груп брати участь у розв'язанні проблем різних спільнот тощо.</p> <p><i>Ставлення:</i> усвідомлення себе відповідальним громадянином України, розуміння своїх прав і обов'язків як громадянина України та готовність їх виконувати; самоповага та повага до прав та гідності інших осіб громадянська поведінка тощо.</p> <p><i>Соціальні компетентності</i></p> <p><i>Уміння:</i> ідентифікувати себе як члена різних спільнот, громадянина України формулювати та обстоювати в дискусії власні погляди та переконання, конструктивно спілкуватися на різноманітні актуальні теми історії та суспільства.</p> <p><i>Ставлення:</i> усвідомлення цінності людини, її життя, здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки повага до законів і традицій, досвіду інших народів, релігій та культур, толерантне ставлення до життєвої позиції іншої особи, громадської думки, готовність до пошуку компромісів волонтерство, підтримка громадських проектів та ініціатив, спрямованих на розв'язання актуальних суспільних проблем.</p>
Культурна компетентність	<p><i>Уміння:</i> образно мислити та уявляти характеризувати основні тенденції розвитку культури в минулому та сучасності використовувати мистецькі артефакти для пізнання минулого, осмислювати твори мистецтва в історичному контексті співставляти різні культури, їх цінності, традиції тощо виявляти вплив належності до різних спільнот і зовнішніх чинників на формування поглядів та переконань особи визначати та пояснювати значення належності до соціокультурної спільноти.</p> <p><i>Ставлення:</i> повага до людини, протидія і запобігання проявам дискримінації та нерівного ставлення цінування соціального та культурного різноманіття, пояснення його переваг і викликів у сучасному суспільстві свідоме збереження та розвиток власної культури, повага до культур інших народів відповідальна поведінка та піклування про пам'ятки культурної спадщини відкритість до міжкультурного діалогу.</p>
Підприємливість та фінансова грамотність	<p><i>Уміння:</i> використовувати досвід пізнання історії для обрання дієвих життєвих стратегій брати до уваги зміни в історії та суспільстві, оцінювати їх ризики та переваги для власного життя і життя спільноти виявляти інтереси різних спільнот/груп і шукати способи їх узгодження для розв'язання проблем планувати, організувати, реалізувати індивідуальні чи командні проекти, оцінювати їх ефективність, представляти результати характеризувати економічну політику і розвиток торгівлі тощо.</p> <p><i>Ставлення:</i> готовність використовувати досвід історії для самопізнання та досягнення цілей сталого розвитку суспільства зважене прийняття рішень на основі досвіду минулого та сучасного соціального життя здатність брати на себе відповідальність за результат власної та колективної діяльності, ініціативність, відкритість до нових ідей усвідомлення економічних і соціальних можливостей і викликів.</p>

Інструменти формувального оцінювання навчальних досягнень учнів

Таблиця 2 – Орієнтовний перелік інструментів формувального оцінювання

Назва	Опис інструмента
1	2
Аналіз портфоліо	Перевірка рівня навчальних досягнень за допомогою портфоліо учня. Портфоліо – це підібрані учнем роботи із зазначенням дати, призначення яких – розповісти історію учнівських досягнень або поступу. Портфоліо зазвичай містить особисті роздуми учня з поясненнями, чому обрано ту чи ту роботу і як саме вона показує досягнення цілей навчання.
Відповідь хором	Учні одночасно усно реагують на певну репліку. Це може бути відповідь на запитання, висловлення згоди чи незгоди із запропонованим твердженням, повторення сказаного вчителем тощо.
Візьми і передай	Спільна групова робота, яку використовують, щоб поділитися думками або зібрати інформацію від кожного учасника групи; учні записують відповіді, потім передають вправо, додають власну відповідь на іншому аркуші і продовжують, доки їхній папірець обійде всю групу і знову повернеться до них. Потім обговорюють результати в групі.
Внутрішнє / зовнішнє коло	Учні стають у два кола, внутрішнє та зовнішнє, обличчям одне до одного. Учні, що стоять навпроти, ставлять одне одному запитання по темі, які вони попередньо написали. Зовнішнє коло рухається й утворюються нові пари. Потім процедура повторюється.
Газетний заголовок	Вигадайте газетний заголовок, який може бути написаний до теми, яку ми вивчаємо. Передайте основну ідею події.
Гра в кубик	Покажіть 6 запитань до уроку. Об'єднайте учнів у групи по 4. У кожній групі є один кубик. Кожен кидає кубик і відповідає на запитання з відповідним номером. Якщо номер випав більш ніж один раз, учень може доповнити попередню відповідь або кинути кубик ще раз. Відповіді можна записувати.
Доповни думку	Письмова перевірка розуміння стратегії, коли учні заповнюють пропуски у пропонованому твердженні
Есе «хвилинка»	Питання для есе на одну хвилину – це конкретне питання з орієнтацією на очікуваний(і) результат(и) навчання, на яке можна відповісти за одну-дві хвилини.
Збір ідей	Учитель ставить запитання або дає завдання. Учні самостійно відповідають на аркуші паперу, зазначаючи не менше трьох думок / відповідей / тверджень. Учні, що завершили, встають. Учитель звертається до певного учня і просить його поділитися записаними ідеями. Учні викреслюють пункти, попередньо озвучені однокласниками і сідають, коли в них а аркушах закінчилися всі записані ідеї, незалежно від того, чи вони були озвучені саме ними. Учитель продовжує опитувати учнів, доки сядуть усі.

Закінчення додатка Б

<i>1</i>	<i>2</i>
З-Х-В та ЗХВ+	Учні відповідають групами, у парах або індивідуально на запитання «Що ми вже знаємо?» (З), «Що ми хотіли б дізнатися?» (Х) та «Що вже вивчили за темою?» (В). Плюс (+) просить учнів класифікувати отримані знання за допомогою концептуальної карти або наочної схеми, яка відображає ключову інформацію. Потім кожен учень записує короткий підсумок (на один абзац) про вивчене.
Картка на вихід	Це письмові відповіді учнів на запитання на картках, які учням роздають наприкінці уроку, після завершення певного виду роботи, теми тощо.
Концептуальна карта	Будь-яка можлива форма схематичної наочності, яка допомагає учням побачити взаємозв'язки між поняттями за допомогою побудованих схем ключових слів, що позначають такі поняття.
Лідер за номером	Учні об'єднуються в групи по чотири і кожному члену групи присвоюється номер. Учитель ставить питання / проблему і всі чотири учні її обговорюють. Учитель називає номер і відповідний учень у кожній групі відповідає.
Перевірка неправильного розуміння	Учитель надає учням поширені або передбачувані помилкові твердження з певної теми, щодо певного принципу або процесу та запитує, чи згодні вони з цим чи ні, і чому. Учні мають дати аргументовані відповіді. Перевірка неправильного розуміння може також застосовуватися у формі тесту з декількома варіантами відповіді або гри «правильно-неправильно».
Перефразування	Учні мають висловити власними словами основну ідею уроку чи щойно поясненої теми.

Редактор: І.В. Удовиченко

Укладач: О.В. Третякова

ГРОМАДЯНСЬКА ТА ІСТОРИЧНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ :

5-6 класи (адаптаційний цикл) НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Методичний посібник для вчителів
закладів загальної середньої освіти

Комп'ютерний набір, верстка: О.В. Третякова
Технічний коректор: О.П. Сердюк

Підп. до друку 02.12.2022

Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman
Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 2,46
Тираж 300 прим.

НВВ КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
40007, м.Суми, вул. Римського-Корсакова, 5
тел/факс: 8(0542)33-40-67
e-mail: osvita.soippo@sm.gov.ua